

ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜNÜN TÜRK ULUSAL BASININA YANSIMASI (1938-1939)*

REFLECTION TO TURKISH NATIONAL PRESS OF ATATÜRK'S DEATH
(1938-1939)

Cengiz AKSEKİ**

Özet

Atatürk'ün ölümünü takip eden günlerde hem Türk ulusal basınında hem de Dünya basınında, Atatürk ve Türk Devrimi hakkında, pek çok haber ve makale yer almıştır. Türk ulusal basınındaki haber ve makaleler, Atatürk'ün liderliğine ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Bu yazılarda Atatürk'ün modern Türkiye'nin kurucusu olduğu, bir millet yarattığı ve ona bir kimlik kazandırdığı ifade edilmiştir. Atatürk'ün liderliğinin karizmatik tarafı çeşitli şekillerde izah edilmiştir. Atatürk'ün barışçı bir asker olduğu belirtilirken, yalnızca asker değil, siyasi, hukuki, iktisadi ve kültürel alanlarda büyük devrimler yapan bir deha olduğu belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Türk ulusal basını, Matem, Modern Türkiye, Liderlik.

Abstract

In the days following Atatürk's death, many news and articles about Atatürk and the Turkish Revolution took place both in the Turkish national press and in the world press. The news and articles in the Turkish national press give important clues about Atatürk's leadership. In these writings, it is stated that Ataturk was the founder of modern Turkey, created a nation and gave him an identity. The charismatic side of Ataturk's leadership has been explained in various ways. Atatürk is said to be a peaceful soldier, not only soldiers, but also political, legal, economic and cultural areas of the genius is said to make great revolutions.

Key Words: Atatürk, Turkish National Press, Mourning, Modern Turkey, Leadership

A-ÖLÜM HABERİNİN DUYULMASI VE SONRAKİ GELİŞMELER

Türkiye, 1938'de Cumhuriyetin 15.yılı kutlamalarına buruk başlamıştır. 18 Ekim'den itibaren Atatürk'ün hastalığına ilişkin resmî tebliğlerin bütün gazetelerde yer alması ve Atatürk'ün Ankara'daki törenlere katılmaması nedeniyle Türkiye, her sabah endişe ile uyanmıştır. 10 Kasım sabahı

* Bu makale, PAÜ. Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen 2014KRM032 numaralı ve "Atatürk'ün Ölümünün Türk Ulusal Basınına Yansıması (1938-1939)" başlıklı proje kapsamında hazırlanan metnin genişletilmiş şeklidir.

** Okutman, Pamukkale Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, cakseki@pau.edu.tr

Atatürk'ün vefatını önce İstanbullular Dolmabahçe sarayındaki Cumhurbaşkanlığı forsunun yarıya indirilmesiyle öğrenmiş, kara haber yıldırım hızıyla yayılırken, bir gözyaşı seli ve heyecan dalgası yaratmıştır.¹ Anadolu şehirleri ise günlerdir gelmesinden korkulan acı haberi çoğunlukla radyo yayınlarından öğrenmiştir.²

İstanbul'da saat daha 11'e varmadan, hatta resmî tebliğe yer veren gazeteler daha baskıya bile girmeden bütün sinemalar, tiyatrolar ve her türlü eğlence yerleri kapanmış, ışıklı reklamlar söndürülmüş, birçok dükkân kepenklerini indirmiş veya tamamen kapanmıştır. İstanbul sokakları, liderlerine ağlayan insanlarla dolmuştur. Çok okulda öğleden sonra ders yapılmamış, öğretmenler çocuklara Atatürk'ün ölümünden duydukları derin heyecanı teskin eden konuşmalar yapmışlardır.³ Anadolu'da da halk gözyaşları içinde Atatürk anıtları önünde toplanmış ve radyodan yapılacak açıklamaları beklemeye başlamıştır. Bütün resmî binalarda, Halkevi ve parti binalarında, konsolosluklarda bayraklar yarıya indirilmiştir.⁴ Türkiye'deki yabancı elçilikler ve yabancı uyrukluların kurumları da bayraklarını yarıya indirerek Türkiye'nin millî matemine katılmışlardır.⁵

Saat 13'e doğru gazetelerin yayınladığı 2.baskılar halk tarafından yağma edilircesine kapışılmış, daimi gazete okuyucusu olmayanlar bile Atatürk'ün ölümünü bildiren resmî raporları hecelemeğe çalışmıştır.⁶ 10 Kasım tarihli gazeteler, sabah baskılarında Atatürk'ün sağlığına ilişkin 18 Ekimden itibaren gece yayınlanan türden resmî sağlık raporlarına vermişlerdi, ancak sabahleyin öğrenilen acı haber üzerine bazı gazeteler acilen 2. baskı yapmışlardır.⁷

10 Kasım 1938'de 2. baskı yapan gazeteler ve 11 Kasım 1938 tarihli gazeteler tamamen siyah başlıkla⁸ ve genellikle tam sayfa Atatürk resimlerinin üzerine atılan sürmanşetlerle yayınlanmıştır. 10 Kasım günü: Akşam: *"Bütün memleket matem içinde Atatürk bu sabah dokuzu beş geçe gözlerini dünyaya*

¹ *Ulus*, 11 Kasım 1938, *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1938

² *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1938, Gazetelerde İzmir, Samsun, Zonguldak, Maraş gibi bazı şehirlerin radyo yayını ile acı haberi aldığı belirtilmektedir.

³ *Ulus*, 11 Kasım 1938, *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1938

⁴ *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1938

⁵ *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1938

⁶ *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1938

⁷ Bu günlerde aynı tarihli gazetelerin İstanbul ve Ankara baskılarında bile bazı farklılıklar görülmektedir.

⁸ Gazete başlıklarının tekrar eski rengine dönmesi bazılarında 26, bazılarında 27 Kasımdadır.

kapadı.”, Kurun: “Atatürk Öldü Türk Milleti Sen Sağ Ol!”, Son Posta: “Türk Milleti Ulu Şefini İnsanlık Büyük Evlâdını Kaybetti”, Son Telgraf: “Türk Milletinin Büyük Matemi Ulu Önder Atatürk’ü Bu sabah Kaybettik” sürmanşetleriyle yayınlanmıştır. ⁹ 11 Kasım’da ise Akşam: “Türk Milleti! Kurtarıcını ve En Büyük Evlâdını Kaybettin. Sen sağ ol!”, Ulus: “Kurtarıcını ve En Büyük Evlâdını Kaybettin. Türk Milleti Sen sağ ol!”, Kurun: “Millî Matem Devam Ediyor Türk Milleti Her Zaman Büyük Kurtarıcısı Atatürk’ün İzinde Yürüyecektir.”, Yeni Sabah: “Aziz Atatürk’ümüzü Kaybettik”, Son Posta: “Onun arkasından yalnız Türk yurdu değil, bütün dünya ağlıyor!”, Tan: “Babamızı Kaybettik”, Cumhuriyet: “Büyük Milli Matemimiz” sürmanşetlerini atmışlardır.¹⁰

10 Kasımdan itibaren bütün gazeteler, sayfalarını büyük ölçüde Atatürk’le ilgili yazı ve fotoğraflara ayırmışlardır. Çocukluğundan itibaren Atatürk’ün hayatını anlatan yazılar yanında, onun askerlik hayatının ayrıntılarına da hemen her gazete yer vermiştir. Ayrıca, Nutuk’tan alıntılarla Millî Mücadele günlerine, Atatürk’le ilgili hatıralara ve onun devrimlerine, yabancı gazetelerdeki haber ve makalelerin tercümelerine geniş surette sayfalar ayrıldığı görülmektedir. Yine ulusal bütün gazetelerde, Atatürk hakkında Türk ve yabancı devlet adamlarının beyanatlarına, İstanbul ve Anadolu şehirlerindeki anma törenlerine, halkın ve öğrencilerin şiirlerine, cenaze merasimlerine ilişkin resmî beyannamele ve çok sayıda Atatürk fotoğrafına¹¹ rastlanmaktadır. Tan’da “Milletin Yası” ve “Halkın Sayfası” isimleriyle tamamen halka ayrılan sayfalar bulunmaktadır. 11 Kasım günü Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü üzerine pek çok makale ve haber de gazetelerde geniş ölçüde yer almıştır.

Atatürk’ün ölümüne ilişkin, bazı gazetelerin 10 Kasım 2.baskıda yayınladığı, bazı gazetelerinse 11 Kasım’da baskıya alabildiği, hükümetin yayınladığı resmî tebliğ şudur:

“Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin resmî tebliğidir:

⁹ Akşam, 10 Kasım 1938; Kurun, 10 Kasım 1938; Son Posta, 10 Kasım 1938; Son Telgraf, 10 Kasım 1938.

¹⁰ Akşam, 11 Kasım 1938; Ulus, 11 Kasım 1938; Kurun, 11 Kasım 1938; Yeni Sabah, 11 Kasım 1938; Son Posta, 11 Kasım 1938; Tan, 11 Kasım 1938; Cumhuriyet, 11 Kasım 1938.

¹¹ Anadolu Ajansı 3 gün boyunca bazıları Ankara’da tören günü özel uçurulan bir uçaktan olmak üzere 1080 civarında fotoğraf çekmiştir. Ayrıca Türkiye’ye gelen yabancı gazetecilerin barınma ve işlerini de üstlenmiştir. Ulus, 23 Kasım 1938

Müdavi ve müşavir tabiblerinin neşredilen son raporu Atatürk'ün dünyaya gözlerini kapadığını bildirmektedir. Bu acı hâdise ile Türk vatani Büyük Yapıcısını, Türk milleti Ulu Şefini, insanlık Büyük evladını kaybetti. Milletimize içimiz yanarak bu tarife sığmıyan zıyaından dolayı en derin taziyelerimizi sunarız. Kederlerimizin tesellisini ancak ve ancak onun büyük eserine bağlılıkta ve aziz vatanımızın hizmetinde ararız. Şurasını da herşeyden evvel beyan etmeliyiz ki ölmez olan onun büyük eseri Cumhuriyet Türkiyesidir. Hükümetiniz, içinde bulunduğumuz bu mühim anda bugüne kadar olduğu gibi dikkatle vazife başındadır. Müesses olan nizamı ve vaziyeti idame hususunu, büyük Türk milletinin hükûmetile tek vücud olarak teyid ve temin edeceğine şüphe yoktur. Teşkilatı esasiye kanununun 33 üncü maddesi mucibince Büyük Millet Meclisi Reisi Abdülhalik Renda Reisicumhur vekâleti vazifesini deruhde etmiş ve ifaya başlamıştır. Gene Teşkilatı esasiye kanununun 34 üncü maddesi mucibince Büyük Millet Meclisi derhal Reisicumhuru intihab edecektir. Türkiye'nin en büyük makamına Teşkilatı esasiye kanununa göre geçecek zatın etrafında hükûmetile, şanlı ordusu ile ve bütün kuvvetile Türk milleti sarsılmaz bir varlık olarak toplanacak ve yükselmesine devam edecektir. Bugün ayrılığına ağladığımız Büyük Şefimiz Atatürk her vakit Türk milletine güvendi. Eserlerini bu güvenle yaptı. İdamesi esbabını da istimal ederek güvenle büyük milletimize bıraktı. Ebedi Türk milleti onun eserlerini ebediyetle yaşatacaktır. Türk gençliği onun kıymetli vedası olan Türkiye Cumhuriyetini daima koruyacak ve onun izinde yürüyecektir. Kemal Atatürk, Türkün tarihinde ve gönlünde daima yaşıyacaktır”¹²

Resmî tebliğ ifade ettiği derin üzüntüyle birlikte, ortaya çıkan durumda ne yapılacağını da bildirmektedir: Atatürk'ün vefatı üzerine, Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 33. maddesi¹³ gereğince, Cumhurbaşkanlığına Büyük Millet Meclisi Reisi Abdülhalik Renda vekâlet edecek olup, göreve başlamıştır, ayrıca

¹² *Son Telgraf*, 10 Kasım 1938 .

¹³ Server Tanilli, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, Sulhi Garan Matbaası Koll. Şti., İstanbul 1976, s.73.

Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 33. Maddesi: “Reisicumhur, hastalık ve memleket haricinde seyahat gibi bir sebeple vezaifini ifa edemez veya vefat, istifa vesair sebep dolay isiyle Cumhuriyet Riyaseti inhilâl ederse Büyük Millet Meclisi Reisi vekâleten Reisicumhur vezaifini ifa eder.”

yine Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 34. maddesi gereğince yeni Cumhurbaşkanı hemen seçilecektir. Başbakan Celal Bayar'ın 9 Kasım'da İstanbul'a gelmiş olmasına bakarak, hükümetin Atatürk'ün vefatı sonrasında içerde ve dışarda bir belirsizlik ve kargaşa yaşanmaması için hazırlıklı olduğu söylenebilir.¹⁴

TBMM, 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 34. maddesine uygun olarak 11 Kasım günü toplanmış ve Malatya mebusu İsmet İnönü, rakipsiz olarak katıldığı seçimde 348 oyun tamamını alarak Türkiye'nin 2. Cumhurbaşkanı seçilmiştir.¹⁵ İsmet İnönü'nün "hemen" seçilmesi anayasal bir zaruret olmakla birlikte, aslında Teşkilatı Esasiye Kanununda açıkça bir süre belirtilmemiştir.¹⁶ Hükümet bir taraftan 15 yıllık cumhuriyetin sağlam temellere dayandığını göstermek, diğer taraftan Hatay konusunun sıcak olduğu bu günlerde Türkiye'de bir iktidar sorunu olmadığını başta Fransa olmak üzere, Türkiye'yle ilgilenen bütün devletlere göstermek istemiş olmalıdır. 1938 gazetelerinde bu konuda ipuçları bulmak mümkündür. Gazetelerde zaferin ve Türk devriminin ilk günlerinden beri bir "Türk anarşisi" bekleyenler olduğu ve Atatürk sağken bunun imkânsızlığını anlayanların, onun ölümüne ümit bağladıklarının¹⁷ ifade edilmesi bu anlamda yorumlanabilir. Yine 10 Kasım sonrası Türkiye'nin zaafa düşeceğini zannedenlerin, İnönü'nün seçilmesiyle yanıldıklarını anlayacakları¹⁸ tespiti de bu şekilde değerlendirilebilir.

11 Kasım 1938 tarihli gazetelerde cenaze törenine hangi ülkeden kimlerin katılacağına ilişkin haberler göze çarpmaya başlar. 13 Kasım'da da Ankara'daki cenaze töreninin 21 Kasım'da yapılacağı haberleri yapılmıştır. İstanbul'da yapılacak cenaze törenine ilişkin ayrıntılar ise 15 Kasım'da gazetelerde yayınlanmıştır.¹⁹ Diğer gazetelerde yer almayan ama 13 Kasım tarihli Akşam gazetesinin bir haberine göre 11 Kasım'da Atatürk'ün na'şı tahnit edilmiştir. Bu operasyon Haseki hastanesi teşrihi marazî²⁰ uzmanı Dr. Lütfi'nin başkanlığında bir uzman heyet tarafından gerçekleştirilmiştir. Tahnit operasyonu saat 9,30'da başlanmış ve akşam geç vakit sonuçlanmıştır."²¹

¹⁴ *Kurun*, 10 Kasım 1938.

¹⁵ *Akşam*, 11 Kasım 1938 2. Baskı.

¹⁶ Server Tanilli, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, Sulhi Garan Matbaası Koll. Şti., İstanbul 1976, s.73. "Cumhur Riyasetinin inhilâlinde Meclis müçtemi ise yeni Reisicumhuru derhal intihap eder. Meclis müçtemi değilse Reis tarafından hemen içtima davet edilerek Reiscumhur intihap edilir. Meclisin intihap devresi hitam bulmuş veya intihabatın tecdidine karar verilmiş olursa Reiscumhuru gelecek Meclis intihap eder."

¹⁷ Peyami Safa, "Birlik Manzarası", *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1938

¹⁸ Salâhaddin Güngör, "Geceleyn parlıyan ışık", *Cumhuriyet* 12 Kasım 1938.

¹⁹ *Son Telgraf*, 15 Kasım 1938.

²⁰ Teşrih-i marazî: hasta organların teşrihini bildiren ilim, fr. Anatomie, pathologique.

²¹ *Akşam*, 13 Kasım 1938.

15 Kasım tarihli gazeteler, 14 Kasımda TBMM'nin Atatürk'ün cenaze töreni için hükümete 500 bin TL harcama yetkisi verdiğine ilişkin haberler yapmışlardır.²² Gazetelere göre, İstanbul halkı 3 gün, 16-17 ve 18 Kasımda sabah 10'dan gece 24'e kadar Dolmabahçe Sarayına gelerek Atatürk'ün katafalkı önünden bir ihtiram geçidi yapabileceklerdir.²³ 16 Kasım günü önce protokol mensupları, ardından İstanbul halkından 150 bin kişi Atatürk'ün na'şı önünden geçmiş, Dünya basınından görevliler de orada bulunmuşlardır.²⁴ Ulus gazetesine göre halkın geçişi, "bu bir ibadet idi" cümlesiyle bile açıklanmayacak kadar muhteşemdir. Halkın son ihtiram geçidi 16 Kasım sabahı başlamıştır. Dolmabahçe Sarayı çevresindeki bütün yollarda ulaşım durmuş, kadın, erkek on binlerce halk, sokakları doldurmuştur. 17 Kasımda daha büyük kalabalıklar Dolmabahçe sarayına hücum etmiştir: Özellikle saat 14 ten sonra giriş kapısı halk ve öğrencilerin birikmesiyle mahşerî bir hal almıştır. Akşam saat 18'e kadar okullar, çıkışta gözyaşlarını tutamayan yönetici ve öğrencileriyle akın akın Dolmabahçe'ye gelmişlerdir. Gazete halkın matemini şöyle ifade etmektedir:

*" Sonra, geniş halk yığınları, hiçkırta hiçkırta salonun kapısından içeri girmeğe ve büyük ölünün naaşı önünden derin vecd ve huşu içinde geçmeğe başlayan bu kabile arasında bir bacağını harbde kaybetmiş Onun silâh arkadaşları, yaşlı nineler, harb malûlleri, dullar ve yetimler vardı... Yüzleri buruşmuş ve belleri bükülmüş ihtiyarlarla küçük çocuklar omuz omuza geçiyorlar. sevgisi ve matemile geçmiş nesli bu günün nesline bağlayan Büyük ölünün önünde derin bir huşu ile işliyorlardı."*²⁵

Türkiye, 17 Kasım günü yaşanan izdiham nedeniyle 11 kişinin hayatını kaybettiğini 19 Kasımda gazetelerde yayınlanan resmî tebliğden öğrenmiştir. Resmî tebliğe göre: 17.11.1938 saat 20'den sonra yüz binden fazla vatandaşın hücum etmesiyle ortaya çıkan izdiham sonucu, halk kalabalıkları arasında sıkışarak 11 vatandaş hayatını kaybetmiştir.²⁶ Haber Akşam Postası izdihamda hayatını kaybedenlerin isimlerini de yayınlamıştır.²⁷ Bu listede hayatını kaybedenlerden 5'inin gayri Müslim Türk vatandaşı, 1 kişinin de Belçikalı olduğu görülmektedir.

²² *Son Posta*, 15 Kasım 1938.

²³ *Yeni Sabah*, 15 Kasım 1938.

²⁴ *Ulus*, 17 Kasım 1938; *Cumhuriyet*, 17 Kasım 1938.

²⁵ *Cumhuriyet*, 17 Kasım 1938.

²⁶ *Kurun*, 19 Kasım 1938; *Ulus*, 19 Kasım 1938.

²⁷ *Haber Akşam Postası*, 19 Kasım 1938.

Anlaşıldığı kadarıyla Türk vatandaşı gayri Müslimler de Atatürk'ün huzuruna son kez çıkıp saygı göstermeyi bir borç olarak görmüşlerdir.

Keza 15. yüzyıl sonundan beri Türkiye'de yaşadıkları din hürriyeti ve huzur nedeniyle Türk devletine müteşekkir olan Museviler daha hastalığıyla ilgili ilk haberlerin duyulduğu günlerde, düzenledikleri ayinlerde Atatürk'ün sağlığı için dua etmişlerdir.²⁸ 10 Kasımdan sonra da Rum patrikhanesi Sen Sinot meclisi patriğin başkanlığında toplanarak Atatürk için İstanbul ve Ankara'da yapılacak törenlere katılmak üzere iki heyet seçmiştir. Patrik, Başvekil Celâl Bayar'a bir taziye telgrafı çekmiş, diğer metropolitlerle beraber Dolmabahçe sarayına giderek açılan defteri imzalamıştır. Ayrıca İstanbul'daki bütün Ortodoks ve Katolik kiliselerinde ve havralarda Atatürk için ruhanî ayinler yapılmıştır.²⁹

İzdiham nedeniyle 11 kişinin hayatını kaybetmesi, nüfusu 700 bin civarında olan İstanbul'da Atatürk'ün cenaze namazının bir camide kılınmasının ciddi bir güvenlik sorunu yaratacağı endişesini de beraberinde getirmiş olmalıdır ki cenaze namazı 19 Kasım'da Dolmabahçe sarayında İslâm Tetkikleri Enstitüsü direktörü Ordinaryüs Profesör Şerafettin Yaltkaya tarafından kıldırılmıştır.³⁰

19 Kasım günü güvenlik nedeniyle vapur ve otobüs seferleri geceden itibaren durdurulmuş olmasına rağmen, sabah 7'den itibaren *"Dolmabahçe'den Sarayburnu'na kadar bütün cadde, caddeye inen bütün yollar, yamaçlar, binalar, damlar, cami kubbeleri, minareler insanla"* dolmuş, tek bir insanın sığabileceği boşluk kalmamıştır. Çünkü Atatürk'ün na'sı törenle Ankara'ya nakledilecektir ve bütün İstanbul halkı, çevre illerden, köylerden gelenler, bu törenin bir parçası olmak için, daha geceden gelip yorganlarıyla yer kapmışlardır.³¹ İstanbul adeta 24 saat uyumamış, yememiş, oturmamış,³² ayakta törene hazırlanmıştır. İstanbul'daki töreni haberleştiren Neşet Atay ve Cemal Kutay'a göre: Halkın tamamı tek bir yürek halindedir ve onların ıstırabını anlatmak için *"Halk ağlıyordu, hıçkırıyordu. Atatürk'ten sonraya kalmış olmak bedbahtlığından kurtulmak için kendini yerden yere çarpıyordu."* demek bile yetersizdir. Neşet Atay ve Cemal Kutay İstanbul'un o günkü halini anlatmak için film alan bir yabancı operatörün sözlerine sığınmışlardır: *"Gördüklerim efsaneden bahseden bir roman sayfasına göre bile harikuladedir."*³³

²⁸ *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1938.

²⁹ *Ulus*, 12 Kasım 1938.

³⁰ *Ulus*, 20 Kasım 1938.

³¹ *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1938.

³² *Son Posta*, 20 Kasım 1938.

³³ *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1938.

19 Kasım “İstanbul’un Atatürk’e veda” günüdür. Dolmabahçe Sarayından alınarak bir top arabasına konulan Atatürk’ün na’sı törenle Sarayburnu’na ulaştırılmış, burada Yavuz zırhlısına alınmıştır. Yavuz zırhlısı yüz bir pare top atışıyla Atatürk’ün na’sını selâmlamıştır. Yavuz zırhlısına törene katılan yabancı devletlerin gemileri de refakat etmişlerdir. Hamidiye ve sırasıyla İngiltere’nin Malaya, Sovyet Rusya’nın Emden, Yunanistan’ın Hidro, Fransa’nın Emil Beattin, Romanya’nın Recina Maria harp gemileri takip etmiştir. Biraz sonra Savarona yatı Yavuz’un önüne geçmiştir. Sus, Suvat ve halkı taşıyan diğer vapurlar savaş gemilerinin iki tarafında yer almışlardır.³⁴ Gemiler Adalar açığına kadar bu şekilde ilerlemişler, daha sonra yabancı savaş gemileri ve küçük vapurlar cenazeyi son defa selâmlayarak ayrılmışlardır.

Atatürk’ün na’sı önce İzmit limanına ve akabinde özel bir trenle Ankara’ya nakledilmiştir. İzmit’ten Ankara’ya kadar geçen yolculuk gece vakitlerine rast gelmiştir. Ancak karanlığa rağmen Anadolu halkı yol boyunca Atatürk’ün na’sının Ankara’ya ulaştırılmasına refakat etmiştir. İzmit’ten Ankara’ya kadar tren yolunun iki kenarına “dikilen köy ihtiyarlarının, köy delikanlılarının, sekizer, onar saat yol yürümüş köy ninelerinin, öksüzlüğün bütün acısıyla yırtınan köy kızlarının ve Ata’larını götüren trene ıslak gözlerini kırpmadan selâm veren köy çocuklarının ellerindeki meşaleler” sayesinde Atatürk’ün na’sı Anadolu’nun bağrından, karanlık görmeden geçmiştir.³⁵

Özel trenle Ankara’ya nakledilen Atatürk’ün na’sı TBMM önünde hazırlanan bir katafalka konulmuş,³⁶ daha önce Bakanlar Kurulunda geçici kabir olarak belirlenen³⁷ Etnografya müzesine nakledilmesi ise 21 Kasım 1938’de gerçekleştirilmiştir. 21 Kasımda Ankara’da yapılan törene Cumhurbaşkanı İnönü, Meclis Başkanı Renda, Başbakan Bayar ve bakanlar, TBMM üyeleri, on binlerce yurttaş ve yabancı devletlerden askerî ve sivil temsilciler katılmışlardır. Yabancı devletler alfabetik sırayla tören alanında yer almışlardır: Almanlar bir deniz bandosu ve onu izleyen birlikleriyle, ardından Bulgarlar, Atatürk’ün önünden geçerken sancaklarını eğerek, daha sonra bir Fransız denizci birliği top arabası önünden geçerken komutanlarının emriyle başlarını ona çevirerek, Britanya’ya ait bir bando ve bir deniz birliği ve bir piyade birliğiyle başlarını çevirerek, Yunanlılar, bir piyade ve bir deniz kıtasıyla, bayrakları ve kılıçlarıyla, İran birliği düzenle ve hürmetle Atatürk’ü bayraklarıyla ve kılıçlarıyla, bir deniz kıtasıyla temsil edilen Romenler de bayraklarıyla Atatürk’ü selâmlamışlardır. Sovyetler Birliğini temsil eden birlik

³⁴ *Son Telgraf*, 20 Kasım 1938.

³⁵ Naci Sadullah , “Atatürk’ün treninde Gece Anadolu’nun bağrından karanlık görmeden geçtik.”, 21 *Ulus*, Kasım 1938.

³⁶ *Ulus*, 21 Kasım 1938.

³⁷ *Tan*, 14 Kasım 1938.

de denizcilerden oluşmuştur. Onlar da ileri doğru uzattıkları süngüleriyle Atatürk'e hürmetlerini göstermişlerdir. En son Yugoslav birliği de bayraklarını eğerek na'sı selâmlamıştır.³⁸

Bütün Dünyayı aylarca kana bulayacak korkunç bir savaşın arifesinde siyasetçiler ve askerler son kez Atatürk'ün cenaze töreni için bir araya gelmişlerdir. Türkiye'nin yasına katılmaya gelen ve cenaze kortejinde yer alan misafir heyetler ve başkanları ile delegeler ve elçiler şu devletleri temsil etmişlerdir: "Afganistan, Arnavutluk, Almanya, Belçika, Bulgaristan, Çin, Danimarka, Mısır, İspanya, Estonya, Amerika, Finlandiya, Fransa, İngiltere, Yunanistan, Macaristan, Irak, İran, İtalya, Japonya, Letonya, Litvanya, Norveç, Hollanda, Polonya, Romanya, İsveç, İsviçre, Suriye, Çekoslovakya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya." Ayrıca Milletler Cemiyeti, Fransız Suriye manda idaresi ve Dünyu Umumiye'nin temsilcileri de yer almışlardır.³⁹ Törene büyük devletlerin tamamının katıldığı görülmektedir. Ayrıca hem Doğudan hem de Batıdan neredeyse denk oranda devlet burada temsil edilmiştir. Yine katılan devlet sayısının çokluğu da Atatürk'e gösterilen saygıyı, Türkiye'ye gösterilen itibarı ortaya koymaktadır.

Cenaze töreni sonrası Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından, Türk Milleti adına Atatürk'e veda denilebilecek bir beyanname yayınlanmıştır:

"Büyük Türk milletine:

Bütün ömrünü hizmetine vakfettiği sevgili milletinin ihtiram kolları üstünde Ulu Atatürkün fanî vücudu istirahat yerine tevdi edilmiştir. Hakikatte yattığı yer, Türk milletinin onun için aşk ve iftiharla dolu olan kahraman ve vefalı göğsüdür. Atatürk, tarihte uğradığımız en zalim ve haksız itham gününde meydana atılmış, Türk milletinin masum ve haklı olduğunu iddia ve ilân etmiştir. İlkönce ehemmiyeti kavranmamış olan gür sesi, asla yıpranmayan bir kuvvetle nihayet bütün cihanın şuuruna nüfuz etmiştir. En büyük zaferleri kazandıktan sonra da Atatürk, ömrünü yalnız Türk milletinin haklarını, insaniyete ezeli hizmetlerini ve tarihe hakkettiği meziyetlerini ispat etmekle geçirmiştir. Milletimizin büyüklüğüne, kudretine, faziletine, medeniyet istidadına ve mükellef olduğu insaniyet vazifelerine sarsılmaz itikadı vardı. «Ne mutlu Türküm diyene» dediği zaman, kendi engin ruhunun, hiç sönmiyen aşkını ne manalı bir surette hulâsa etmişti. Fena zihniyet ve idare ile

³⁸ Haber Akşam Postası, 22 Kasım 1938.

³⁹ Ulus, 22 Kasım 1938.

geri bırakılmış Türk cemiyetini, en kısa yoldan insanlığın en mütakâmil ve en temiz zihniyetleriyle mücehhez modern bir devlet haline getirmek onun başlıca kaygusu olmuştu. Teşkilâtı Esasîyemizde ve bugün hizmet başında, irfan muhitinde ve geniş halk içinde bulunan bütün vatandaşların vicdanlarında yerleşmiş olan lâik, milliyetçi, halkçı, inkılâbî, devletçi Cumhuriyet, bize bütün evsafıyla Atatürk'ün en kıymetli emanetidir. Ufulündenberi Atatürk'ün aziz adı ve hatırası, bütün halkımızın en candan duygularıyla sarılmıştır. Memleketimizin her köşesinde ve bütün milletçe kendisine gösterdiğimiz samimî bağlılık, devlet ve milletimiz için kudret ve vefanın belâğî misalidir. Türk milletinin Aziz Atatürk'e gösterdiği sevgi ve saygı, onun niçin Atatürk gibi bir evlad yetiştirebilir bir kaynak olduğunu bütün dünyaya göstermiştir. Atatürk'e tazim vazifemizi ifa ettiğimiz bu anda, halkımıza, kalbimden gelen şükran duygularımı ifade etmeği, ödenmesi lâzım bir borç saydım. Milletler arasında kardeşçe bir insanlık hayatı Atatürk'ün en kıymetli ideali idi. Bütün dünyada ölümünün gördüğü ihtiramı insanlığın atisi için ümit verici bir müjde olarak selamlarım. Bu sözlerim, yazılarım ve toprağımızda şövalye askerleri ve mümtaz şahsiyetleriyle yasımıza iştirak eden büyük milletlere, Türk milleti adına şükranlarımın ifadesidir. Devletimizin bânisi ve milletimizin fedakâr, sadık hadimi, insanlık idealinin âşik ve mümtaz siması, Eşsiz kahraman Atatürk! Vatan sana minnettardır.

Bütün ömrünü hizmetine verdiği Türk milletine beraber senin huzurunda tazimle iğiliyoruz. Bütün hayatında bize ruhundaki ateşten canlılık verdin. Emin ol, aziz hatıran, sönmez meş'ale olarak, ruhlarımızı daima ateşli ve uyanık tutacaktır.”⁴⁰

Atatürk'ün vefatı haberinin duyulması sonrasında, özellikle 21 Kasım günü Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde törenlerde görülen bazı davranışlarının sonraki yılların törenlerine örnek teşkil ettiği görülmektedir. Bunların arasında Atatürk anıtlarına, kamu daireleri, parti ve Halkevi adına çelenk koymak en yaygın olanıdır. Ayrıca önce Dolmabahçe Sarayında ve Ankara'da TBMM önündeki Atatürk'e ait katafalk etrafında, daha sonra da Etnografya Müzesindeki geçici kabir çevresinde, altı ilkeyi temsil eden altışar meşale yakılması, Anadolu şehirlerinde de tekrar edilmiştir. Yine üç ya da beş dakika süren saygı duruşu, ihtiram geçidi ve Atatürk devrimleri ağırlıklı konuşmalar yapılması, sonraki

⁴⁰ Kurun, 22 Kasım 1938.

yıllarda da aynı şekilde tekrar etmiştir. İstanbul ve Ankara'daki törenler kadar bazı Anadolu şehirlerinde de Chopin'in cenaze marşı olarak bilinen meşhur eseri Funeral March'ın çalındığı gazete haberlerinde yer almıştır. Bütün törenlerin çok yaygın bir ortak tarafı da Atatürk devrimlerine bağlılık andı içilmesidir. Gazetelerde yer alan yemin metinleri⁴¹ Atatürk'ün mirasına, cumhuriyete ve devrimlere bağlılık, toprak ve bağımsızlık için hayatı feda etmeye şeref, namus ve Türklük adına söz verme gibi ortak ifadeler taşımaktadır.

B-BÜYÜK ACI

Ölümünün ardından gazetelere yansıyan haberleri, dönemin gazeteci ve mütefekkirlerinin makalelerini, halkın içinden eli kalem tutanların figanını ve öğrencilerin canhıraş şiirlerini tahlil etmek, Atatürk'ün Türk milleti için ne anlama geldiğini gösteren önemli veriler sağlamaktadır. Bu çalışmada taranabilen bütün gazeteler 10 Kasım sonrası Atatürk'ün hayatını, Trablusgarp ve Çanakkale savaşlarındaki başarılarını, İstiklal Harbi'ndeki Başkumandanlığını, zaferden sonraki inkılaplarını, Dünya barışına katkılarını ve Dünya basınında yer almış Atatürk hakkındaki yazıların çevirilerini yayınlamaya başlamışlardır.

Dönemin bütün gazetelerine bakıldığında ilk göze çarpan yalın sonuç, Türkiye'nin büyük bir acı yaşadığı gerçeğidir. Atatürk'ün ölümüyle, istisnasız her Türkün kalbi "hüzün ve elemle"⁴² dolmuştur. Bütün Türkiye "mağazada çırak, fabrikada işçi, dairede hademe... berber, ayakkabıcı, ayakkabı boyacısı, hamal, tuhafiyeci, dilenci, kavaf, ilk mektep talebesi, gazete müvezzii, sucu, gazeteci, memur, muallim..."⁴³ "ocak başındaki ihtiyar anamız, tarladaki dinç köylümüz, fabrikadaki levend delikanlımız, mektep sıralarındaki olgun gencimiz, sularımız, dağlarımız, taşımız, toprağımızla, top yekûn..." Atatürk'ün ölümüne yanmaktadır.⁴⁴

Türk milletinin her kesiminin kalbinin, beyninin en derininde hissettiği büyük acı yalnızca duygusal nedenlerle izah edilemez. Çünkü Atatürk'ü sevmek kadar, ölümüne üzülme için de herkesin çok anlaşılabilir gerekçeleri vardır. Atatürk'ün arkasından büyük bir içtenlikle adeta kendilerini

⁴¹ Örneğin İstanbul'da, Ankara'da ve Bursa'da öğrencilerin andı şu şekilde: "Ey Ulu Reis Birinci vazifem türk istiklalini, türk cümhuriyetini dünya durdukça korumak ve yükseltmektir. Buna gençliğimiz, şerefimiz, namusumuz ve türklüğümüz namına söz verip and içiyoruz." *Ulus*, 16 Kasım 1938. Bazen de "ülkü"ye bağlılık yemini edilmiştir.

⁴² Hüseyin Cahid Yalçın, "Bu Milletin Ruhunu En İyi Atatürk Anladı", *Yeni Sabah*, 11 Kasım 1938.

⁴³ Kemal Zeki Gençosman, "Millet ağlıyor", *Ulus* 13 Kasım 1938.

⁴⁴ Bahri Savcı, "Bütün memleket göz yaşı döküyor", *Ulus*, 14 Kasım 1938, İzmir Anadolu gazetesinden.

paralayıarak en çok ağlayanlar kadınlardır.⁴⁵ Atatürk Anadolu kadınlarının hayatında tarih boyunca görülmemiş bir devrim yaratmıştır ve kadınlar bunun farkındadır. Bütün Atatürk devrimleri kadınları da kapsayan büyük bir değişim yaratmıştır⁴⁶ ama özellikle 1926'da Medeni Kanunun kabulü ile kadınlar yüzyıllardır süren ataerkil baskılar ve ortaçağ geleneklerinin etkisinden, en azından hukuki olarak kurtulmuşlar⁴⁷ ve yurttaşlık statülerinde bir devrim yaşamışlardır.⁴⁸ 1934'te ise Anadolu kadını artık milletvekili seçme ve seçilme hakkına sahip ve tam bir yurttaş olmuşlardır. Anadolu kadınları Atatürk'ün arkasından gözyaşı dökerken kendilerini 20. yüzyılın modern insanı yapan büyük önderlerini kaybettiklerini bilmektedirler. Nitekim Tan'da Sabiha Zekeriya Sertel, bu tarihsel gerçekleri ifade ettikten sonra, Atatürk'e en candan ağlayanların "Atatürk kızları" olduğunu yazmıştır. Çünkü Sabiha Zekeriya Sertel'e göre "bugün ağlayan kızın anası, esaret zincirlerini bileklerinde taşımış, saltanat ve şeriatin mahkum ettiği köle" iken "bu köleyi insan mevkiine çıkaran, ona kanunların tekeffülü altında hürriyet ve müsavattı veren, cemiyetin kollarına bağladığı zulüm zincirlerini çözen Atatürk ve Atatürkün esasî teşkilâtı ve medenî kanunları" olmuştur.⁴⁹ Hatta yazar devrimlerin gençler arasında kızlara emanet edildiğine inanmaktadır.

Gençler Atatürk'ün arkasından babalarını, analarını kaybetmiş gibi ağlamaktadırlar.⁵⁰ İlk günlerde Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, İstanbul'da ise üniversite matem törenlerinin en belirgin merkezleri olmuştur. Her iki yüksek eğitim kurumu Atatürk devrimlerinin bir parçası olarak ortaya çıkmış, Atatürk'ün tarih ve dil çalışmalarına büyük katkılar sağlamışlardır. İstanbul Üniversitesi ve Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi öğrencileri Atatürk devrimlerinin Türkiye için kıymetini bilecek, ona sahip çıkacak yüksek bir millî bilince sahiptirler. Atatürk'ün ölümüyle Türk devriminin liderini kaybettiğini

⁴⁵ Dolmabahçe Sarayına "Herkes mahzun giriyor ve derin bir elem içinde çıkıyordu. Ağlayanların hesabı yoktu... Hele kadınlar birbirlerine metanet vermek ümidiyle bir araya gelip öyle geçmeği düşünmüşler. Fakat dayanamayıp hep birden ağlıyorlar. *Kurun*, 17 Kasım 1938.

⁴⁶ Nitekim Başvekil İnönü Kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesinden hemen önce 1934'te "Türk İnkılabı denildiği vakit bunun kadının kurtuluş inkılabı olduğu beraber söylenecektir." Sözleriyle Cumhuriyet yönetiminin hedeflerinden birini ifade etmiştir. *Milliyet*, 6 Aralık 1934.

⁴⁷ Medeni Kanunun Anadolu kadını için ne ifade ettiğini en açık şekilde ozanlarının dilinden duyuyoruz: Ününü görenler diz üstü çöker, Kadınlara üstüne alınmaz nöker, İzinname ile evlenir bekâr, Çok dua ederler ey Kemal Paşa. Pertev Naili Boratav, "Halk Geleneğinde Atatürk ve Atatürk Devrimleri" http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/36/1/pertev_boratav.pdf

⁴⁸ *Akşam*, 18 Kasım 1938, Dikkatler köşesinde de bu duruma atıf yapılmaktadır.

⁴⁹ Sabiha Zekeriya Sertel, "Atatürk kızları", *Tan*, 19 Kasım 1938.

⁵⁰ Derslere girmeyip, göz yaşları içinde matem tutan üniversite öğrencilerinin hali haberde şöyle anlatılmıştır.

"...binlerce kız ve erkek üniversite gençleri coşkun bir nehir halinde üniversite meydanından binaya girmeğe başlamıştı. Kiminin gözleri ağlamaktan şişmiş, kiminin rengi sararmış, kiminin de yüzü kızarmış, hepsi matem içinde veya matem hepsinin içinde yerleşmiş, heyecanlarını teessürlerini nasıl ifade edeceklerini şaşırılmış bir halde yürüyorlardı." *Kurun*, 12 Kasım 1938.

gören gençlerin sonsuz bir keder içinde kanlı gözyaşı dökmesi sebepsiz değildir.

Anadolu köylüsü de kadınlar ve gençler kadar Atatürk'ün ölümünden derin bir üzüntü duymuştur. Çünkü Türk devrimi ve Atatürk, Anadolu'da köylünün yüzyıllardır hasretini çektikleri bir değişim yaratmıştır. *“Asırlardan beri kimsesiz ve başsız kalmış olan bu asil insanlar, Ondan gördükleri yakınlığı, Onun şahsında buldukları büyüklük, kahramanlık, âlicenablık, hulâsa bu fani dünyada bir insandan beklenebilecek bütün meziyetleri...”* nedeniyle Atatürk'e bütün varlıklarıyla inanmışlardır. Bu nedenle köylünün, Atatürk'ün ölümü ardından cebindeki son 5 kuruşla onun resmini satın alıp, göğsüne yerleşirmesi, tarihinde “İlk defa ona ‘Efendi’ diyen insana bu sözü kimseden duymamış Türk köylüsünün sessiz ve gösterişsiz minnet ve şükranı” olmuştur.⁵¹ “Köylünün Yası” başlıklı şiir Türk halkının gönlünden kopan figanı çok içten ifade etmektedir:

Yalvardım ecele seni almasın
Can, ciğer lâzımsa işte ben varım
Sürümüz Atasız, öksüz kalmasın
Atam sen gidersen ben ne yaparım
...
Güneşe söyleyin bugün doğmasın
Karalar bağladı benim sabahım
Gecesi biter mi bu büyük yasin
Sen de acımadın bize, Allahım!
...
Şahlara kul iken olduk efendi,
O bizi yüceltti göç etti kendi,
Millet ona, o millete güvendi
Ben onun yolundan nasıl saparım
...

⁵¹ Hasan Ali Yücel, “Köylü ve Atatürk”, *Kurun*, 17 Kasım 1938; *Ulus*, 18 Kasım 1938.

Toprağa yalvardım: Alma Atamı
Gönülde yaşıyan yerde yatar mı
Et, kemik lâzımsa iste ben varım
Atamı alırsan ben ne yaparım.⁵²

Türk devrimi üzerine yazdıklarıyla sonraki yıllarda da dikkatle okunan Peyami Safa'nın, Atatürk'ün ölümünün yarattığı büyük acıyı değerlendirmesi Türk tarihinde komutanın, ölümünden duyulan üzüntüyü anlatan Alper Tunga sagusunu hatırlatır: *"Kara haberden sonra, hem de nasıl herşey birdenbire söndü; nasıl nasıl... Sanki onsuz dağlar karardı, onsuz dallar kurudu, onsuz mesafe bomboş kaldı. Şimdi bütün gözler yaşlı, benizler uçuk, dudaklar kilidli. Sanki her evden bir cenaze çıktı."*⁵³

Atatürk'ün ölümünün yarattığı acıyı kendi hayatındaki diğer acılarla karşılaştıranlar da çoktur: Çocukluğunda babasını, sonraki yıllarda oğlunu kaybeden Nasuhi Baydar, Atatürk'ün ölümü için "Büyük acı" tabirini kullanırken,⁵⁴ Kâzım Nami Duru, "Derin Yasımız" başlıklı makalesinde *"Babam öldü, anam öldü, kardeşim öldü, çocuğum öldü. -Hepsinde öyle kederlendim ki aklım çileden çıkacak sandım; fakat şimdi aklımın varlığından şüpheliyim-Acım öyle büyük ki babamı, anamı, kardeşimi, çocuğumu, bu acıyı duymamak için, çoktan feda ederdim."*⁵⁵ demekten kendini alamaz. Görüldüğü gibi Atatürk'ün ölümü Türkiye'ye çok derin bir acı hissettirmiş ve aynı zamanda hiç kimse bu kara habere inanmak istememiştir: *"O, bir güneşti, battı; O, bir yıldızdı, uçtu.. O, bir şahika idi, bulutlar arasına karıştı; O, bir denizdi, suları dağıldı; O, bir yanardağdı, söndü... O, öldü diyorlar.. Bu ne demek?.. O, benim damarlarımda, benim başımda, benim kalbimde, benim ruhumda, hep yakıyor, hep yaşıyacak Hayır O, benim için ölmedi.. Senin için de, kimse için de ölmedi.. O, bende olduğu gibi, sende de, herkeste de yaşıyor..."*⁵⁶

Yaşanan acının büyüklüğü ve etkisine bakarak bunun Atatürk'e muhteşem bir bağlılık ve kadirşinaslık yanında, Cumhuriyet ve Türk devriminin artık "millî bir şuur ve ideal halinde" milletin tamamının varlığına sindiği⁵⁷ şeklindeki yorum da gerçekçi görünmektedir.

⁵² A. H. Akdemir, "Köylü'nün Yası", *Kurun* 23 Kasım 1938.

⁵³ Peyami Safa, "Atatürkümüz", *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1938.

⁵⁴ N. Baydar, "Büyük acı", *Ulus*, 11 Kasım 1938.

⁵⁵ Kâzım Nami Duru, "Derin Yasımız", *Ulus*, 18 Kasım 1938.

⁵⁶ Zeki Mesut Alsan, "Atam Yaşıyor", *Ulus*, 13 Kasım 1938.

⁵⁷ *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1938.

C-BİR MİLLET YARATAN LİDER

20. yüzyıl başında Türk dili ve tarihi üzerine yapılan çalışmalar, Türkçülük fikri mensuplarının bu tartışmalara katkıları, Atatürk ve kuşağı tarafından yakından izlenmiştir. Cumhuriyetten sonra da Batı dünyasının Türkleri sarı ırktan ve medeniyetten uzak göstermesine bir tepki olarak, İslamiyet öncesi Türk tarihi merak ve araştırma konusu olmuştur. Ayrıca Osmanlı döneminde de bir imparatorluk anlayışı olarak milliyetçi fikirlerin dillendirilmemiş olması, hatta Türk adının seçkin Osmanlı grupları arasında bazen küçümsenmiş⁵⁸ olması nedeniyle, Atatürk tarih ve dil çalışmalarına bizzat öncülük etmiştir. Bu yöndeki çalışmalara Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu ve Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesini kurdurarak resmî destek sağlamıştır. Atatürk özellikle 1930 sonrası neredeyse bütün mesaisini buna ayırmıştır. Bu çalışmalar, Atatürk'ün nutuklarına, “Ne mutlu Türküm diyene!”⁵⁹ “Türk, övün, çalış, güven”, “Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde cesaret bulacaktır.”, “Türk milletinin, medeniyet ve terakki yolunda kafasında ve beyninde tuttuğu meşale müspet ilimdir.” gibi sözlerle yansımıştır. Atatürk bizzat okullar için Türk tarihi kitaplarının yazılmasına katılmıştır. Okullar ve Halkevleri de bütün törenlerde Türk kimliğini bir övünç kaynağı olarak ifade etmeye başlamışlardır. Bu süreç sonunda, tarih boyunca kendisini yalnız Müslüman, bazen de Osmanlı sayan Türkler, artık çok açık bir şekilde “kimsiniz?” sorusunu “Türküm” olarak cevaplamışlardır. Bu çalışmalar aynı zamanda Batılılar tarafından küçümsenen ve son yüzyılı felaketlerle geçen, yıkık bir imparatorluğun çocuklarına büyük bir özgüven kazandırmıştır. Yeni bir devlet kurulurken bu özgüvene çok ihtiyaç olduğu da aşikârdır.

10 Kasım 1938 sonrası gazetelere en belirgin vurgularla yansıyan bir konu da Atatürk'ün bir millet yaratmış ve ona bir özgüven kazandırmış olmasıdır. Batılı bir kalem bu durumu şu cümlelerle tespit etmektedir: “*Mustafa Kemal, Anadolu'da ve Trakya'da dağılmış bulunan Türklerden, on beş sene içinde bir millet yarattı, ona millî bir şuur ve mukadderatına karşı mistik bir itimad verdi. Onu, hazırlıksız ve bir intikal devresine tâbi tutmadan, modern hayatın ve ilim medeniyetinin cereyanına attı. İrade, zekâ ve enerji kuvvetile “Türk mucizesi” ni tahakkuk ettirdi ve Atatürk adına hak kazandı.*”⁶⁰

⁵⁸ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayın, İstanbul 1983, s.42.

⁵⁹ Haber Akşam Postasındaki imzasız bir yazıda: Türk adı “*asil ve kültürlü milletimizin adıdır. Halbuki bu ad tarihin uzun bir devresi (cehlin, anarşinin, müfsid karakterli idraksiz) bir neslin adı gibi kullanılmaktan utanılmamış, Naima tarihinde (etraki büdrak) derken bu bozuk ve mülevves zihniyetin ifadesini yapmış, Türk asil benliğinden utanmış, saray ve istibdatın, zulüm ve sefahatin, levs ve riyanın kâbusu ve tazyığı, kötü ve kara taassubun zulmü ve hâkimiyeti (Türk) mefhumunu gömmüştü.*” denilmektedir. Aynı yazıda Atatürk'ün “Ne mutlu Türüm diyene!” vecizesiyle Türk'e kendi benliğini tanıttığı ifade edilmiştir. *Haber Akşam Postası*, 13 Kasım 1938, “Ata'nın Tarihi aydınlatan dehası”.

⁶⁰ René Pinon, “Türklerin babası Atatürk”, *Cumhuriyet*, 7 Aralık 1938

Dönemin öğrencileri⁶¹ de akademisyenleri⁶² de şairleri⁶³ de gazetecileri⁶⁴ de siyasetçileri⁶⁵ de kendilerine Türk kimliği kazandırmanın Atatürk olduğunu bilmektedirler ve onun istediği özgüvenle yeni kimliklerini ifade etmektedirler:

“Bir Türkün dünyaya bedel olduğunu” ondan duyduk ve bu sözün tam bir hakikat ifade ettiğini de gene onun şahsında gördük.... “Türke müspet ve iyi birşey veriniz. Bunu reddetmesine imkân yoktur” diyen de odur. Bunu söylerken bize Cumhuriyeti veriyor, lâik bir idare veriyor, kadın hürriyeti veriyor ve medenî bir ahenk veriyordu. Biz de bütün bu verilen nimetleri şükranla kabul ederek onun sözündeki isabeti ispat ediyorduk.”⁶⁶

“Atatürk, Türkün Atası.. Türkün en büyüğü, Türkün büyük askeri dahisi, Türkün her şeyi... Damarlarımızda yaktığın ateş! Bütün kuvvetile benliğimizde yanıyor ve bizi heran memleket için daha kuvvetle düşündürüyor. Ne mutlu. Atatürk; millî varlığımızı yakıcı, akıcı, tarumar edici bir kuvvet, bir volkan olarak tutuşturan güneşti. O seve seve ideali uğrunda, milletinin yolunda bizlere kendini feda; bizlere sıcak ışıklarla dolu dehâsını armağan etti. O tekten büyük bir millet ebedileşti, o tek dehâdan büyük bir Türk dehâsı; yüksek bir Türk varlığı, âlemi yükseldi.”⁶⁷

Hasan Ali Yücel'e göre Atatürk'ün “en büyük keşfi Türkün ruhundaki bu sıcak yeri ve bu sıcak yerde toplanan sönmez kudreti bulması”dır.⁶⁸ Sonraki yıllarda Atatürk biyografisi yazarlar, Türk devriminin ve milliyetçiliğinin tahlilini yapmaya çalışırlar, Atatürk'ün Türklere bir kimlik ve özgüven kazandırma yönünü sıklıkla öne çıkarmışlardır. Ama görüldüğü gibi olayların sıcaklığı içinde yaşayan Türk aydınları da bu durumu daha o tarihte fark etmişlerdir.

⁶¹ *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1938, *Kurun*, 13 Kasım 1938 Bu sözler bir üniversite öğrencisine aittir: “*Tarihin en büyük varlığı medeniyetin en yüce kudreti söndü, Atamız öldü!... Şahsında Türk hasletinin en mümtaz kudretini, kanında Türk ateşinin en sıcak alevini, kafasında Türklük ülküsünün en geniş davasını yaşatan Büyük Atamız, Türklüğün en büyük ünlü babası öldü. Senin, benim, milletimin, devletimin, taşımın, toprağımın, kanımın canımın banisi öldü. İstiklâlimizin, kudretimizin ve varlığımızın kurtarıcısı öldü... Bize cennet olmuş bir yurd, bize medeni bir hayat, bize Türklük davası gibi bir ideal bırakarak gitti”*

⁶² *Kurun*, 13 Kasım 1938; *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1938, Medeni Hukuk doçenti Hıfzı Veldet (Velidedeoğlu) “Atatürk yeni bir millet yarattı” demek hiçbir zaman mübalağalı olmaz diyecektir.

⁶³ Cevdet Kirman, “Ona”, *Yeni Sabah*, 17 Kasım 1938

“Ey Türklüğün banisi, ey Türkün peygamberi,
Ey mürşitler mürşidi, ey Ulular Ulusu.

Nasıl yetim bıraktın sen bu aziz ulusu?

⁶⁴ *Akşam*, 12 Kasım 1938. Sözler Peyami Safa'ya aittir.

⁶⁵ *Cumhuriyet*, 22 Kasım 1938 Halkevi Reisi, Şehir Meclisi üyelerinden Ekrem Tur, şehir adına söylediği nutukta: “Türkü zalimlerden, beşeriyeti zulmetten kurtaran, millet yaratan, âlem yaşatan Atatürk kaderin zulmüne uğradı, öldü...”

⁶⁶ M. Turhan Tan, “Ata sözleri”, *Cumhuriyet*, 16 Kasım 1938.

⁶⁷ *Kurun*, 22 Kasım 1938 sözler Harbiye'de Yedek Subay okulunda yapılan törende bir öğrenci.

⁶⁸ Hasan Ali Yücel, “En büyük keşfi”, *Kurun*, 5 Aralık 1938.

D-ATATÜRK'ÜN HASLETLERİ

Atatürk'ün önce bir asker olarak tahmin edilemeyen zaferler kazanması, ardından bir siyasetçi olarak modern Türkiye'nin kurulmasına liderlik yapması dünyanın tamamında hayranlık uyandıran nadir siyasi olaylardır. Hem Türk İstiklal Harbinin hem de Türk devriminin nasıl başarılı olduğunu anlamaya çalışanlar, bu süreçte Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinin en büyük faktör olduğunu idrak etmişlerdir. Bu nedenle onu anlamaya yönelmişler, komutanlığının, siyasetçi ve entelektüel yönünün ayrıntıları üzerinde durmuşlardır. 10 Kasım 1938 sonrası gazetelere bakıldığında da Atatürk'ün çeşitli vasıfları üzerine pek çok makale, anı, deneme yazıldığı görülmektedir.

Bütün dünyada adını önce askerî başarılarla ve üniformalı fotoğraflarla duyurmuş olması nedeniyle kaçınılmaz olarak ilk vurgu yapılan tarafı Atatürk'ün “dâhi bir asker”⁶⁹ olduğudur.⁷⁰ Gazetelerde Atatürk'ün hangi yönlerden “dâhi bir asker” olduğuna ilişkin yazılar geniş yer tutmaktadır. Özellikle Çanakkale savaşları ve İstiklal Harbindeki rolü ayrıntılı olarak işlenmektedir. Keza Atatürk'ün “dâhi bir asker” olduğu herkesin ortak fikri olup, bu konuda bir tartışma söz konusu değildir. Gazetelerde özellikle, daha çok Atatürk'ün Dünya barışından yana bir asker olduğu, tarihteki diğer büyük askerlerden farklı olarak, cihangir bir politika izlemediği, yalnızca ülkesinin bağımsızlığı için savaştığı, kimsenin nefretini çekmediği, modern bir devlet kurucusu olduğu gibi farklı yönlerine dikkat çekilmiştir.

Ölümünün ardından gazetelerde onun hakkında yazılanlara bakıldığında Atatürk'ün yalnızca bir asker olarak kabul edilmediği, özellikle başarılı asker olduğu izah edilmekle birlikte askerlik dışındaki yönlerinin daha çok öne çıkarıldığı görülmektedir. Eğitimden, ekonomiye, kadın haklarından, uluslararası barışa, tarımdan, dil ve tarih konularına kadar hemen her alanda çalışması ve bu alanlarda ya sorunu, ya çözümü açıklayan fikirler beyan etmesi Atatürk'ü sıradan bir asker olmaktan çıkarmıştır.

⁶⁹ Atatürk için kullanılan askerî sıfatlar ona gösterilen itibarı da ifade etmektedir: Büyük asker, Dahi kumandan, tarihin en büyük kumandanlarından biri, Başbuğ, “Büyük Kumandan”, Küçük rütbeli büyük Türk serdari (Çanakkale savaşları dönemi için kullanılıyor), Büyük serdar, dâhi serdar, Büyük halâskâr, Büyük devlet kurucusu, Büyüklerden büyük, Dâhilerden dâhi, Yükseklerden yüksek. *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1938.

⁷⁰ *Kurun*, 15 Kasım 1938 Bulgaristan'ın Yarıresmî Dness gazetesinin başmakalesi. Abidin Daver, “Asker Atatürk”, *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1938; Abidin Daver, “Atatürk ve Türk ordusu”, *Cumhuriyet*, 16 Kasım 1938. *Tan*, 11 Kasım 1938; “Tarihin En Ulu Başkumandanı”, *Tan*, 13 Kasım 1938; İbrahim Hakkı Konyalı, “Atatürk Beşeriyetin Emsalini Görmediği Bir Askeri Dehadır.”, *Haber Akşam Postası*, 11 Kasım 1938, Asker Atatürk.

Ulus gazetesinde “iktisatçı şef”, “sağlık veren şef”, “barışçı Şef”, “kültürcü şef”,⁷¹ “imarçı şef”, “ziraatçı şef”, “adaletçi şef”, “yaratıcı emniyet veren şef”, “kumandan şef”⁷² başlıklarıyla Atatürk’ün bu konulardaki sözlerine ve faaliyetlerine yer verilmiştir. Ayrıca “Dilci Şef”,⁷³ “İnkılâbçı Atatürk”⁷⁴ başlıklı makaleler yazılmıştır. Çok başarılı bir askerlik dönemi sonrasında, on beş yıl cumhurbaşkanı olarak siyasetin zirvesinde Türkiye’ye yol gösteren Atatürk,⁷⁵ ekonomi, eğitim, sağlık, kültür alanlarında sağlanan gelişmelerle her alanda başarılı olduğunu göstermişti. Hüseyin Cahid Yalçın’a göre Atatürk’ün “*derin ve uzak bir görüş devamlı ve yılmaz bir irade, askerlik sahasında olduğu kadar idare ve siyaset âleminde de büyük bir manevra kabiliyeti vardı.*”⁷⁶ Asım Us’a göre ise Atatürk’ün her alanda başarılı olması “an’anat kalıpları içinde kapalı kalmaması” nedeniyledir. Çünkü Atatürk “daima hareket halinde olan uyanık dimağı” sayesinde “her sahada yeni yollar” aramış ve bulmuştur, kıyafette, idarede, siyasette, ilimde, tarihte ve dilde yapılmış olan inkılâplar hep bunun neticesidir.⁷⁷ Aydınlar Atatürk’ün yalnızca bir asker olmamasından memnun ve umutludurlar. Görüldüğü gibi Türkiye’nin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını sağlayan büyük zaferden sonra, imparatorluğun son birkaç yüz yılında birikmiş sorunlarını Atatürk’ün her alanda “*aralıksız devrimler*”⁷⁸ yönteminin çözebileceğini Türk aydınları da anlamışlardır.

Ulusal Türk basınında, bu tarihlerde Atatürk hakkındaki yazılarda öne çıkarılan bir liderlik özelliği de onun gerçekçi bir siyasetçi olmasıdır. Sonraki yıllarda yazılan biyografilerine yansıdığı gibi dönemin yazarları Atatürk’ün gerçekçi bir devlet adamı olduğunu olayların sıcaklığı içerisinde bile vurgulayacak kadar gözlem yapma şansına sahip olmuşlardır. Delegelerin

⁷¹ *Ulus*, 11 Kasım 1938.

⁷² *Ulus*, 12 Kasım 1938 .

⁷³ Necmi Dilmen, “Dilci Şef”, *Ulus*, 14 Kasım.

⁷⁴ M. Turhan Tan, “İnkılâbçı Atatürk” Cumhuriyet, 11 Kasım 1938.

⁷⁵ İsmail Habib, “Atatürk’ten Hatıralar ve İbretler, Hitabetinin hususiyetleri” Cumhuriyet 9 Ocak 1939 İsmail Habib’e göre: Tarımdan söz ediyorsa, “bir ziraat mütehassısı” sanılan Mustafa Kemal Paşa, “Türk kadınından bahsederken mütefekkir bir içtimaiyatçı olmuştur.” Ama aynı Mustafa Kemal Paşa “Muallimlere nutuk söylerken de tam manasile bir terbiyeciydi.”

⁷⁶ Hüseyin Cahid Yalçın, “Bu Milletin Ruhunu En İyi Atatürk Anladı”, *Yeni Sabah*, 11 Kasım 1938. Devamında *Hedefi göz önünden kaybetmeden, ahval ve şeraitin İcaplarına uymağı ihmal etmezdi. Lâzım geldiği zaman en şiddetli bir hamle ile bütün batıl itikatlara, köklenmiş itiyatlara hücum etmekte ve her şeyi yere yıkmakta tereddüt etmeyen bu müceddit henüz münasip vaktin hulûl etmediğini hissettiği dakikalarda teenni göstermesini da bilirdi.*”

⁷⁷ Asım Us, “Atatürk’ün Portresi”, *Kurun*, 11 Kasım 1938. Yazı aslında Cumhuriyetin 10. Yıldönümünde yazılmıştır.

⁷⁸ Atatürk’ün cümlesinin tamamı “*Uçurum kenarında yıkık bir ülke... Türü düşmanlarla kanlı boğuşmalar... Yıllarca süren savaş... Ondan sonra, içeride ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet (...)* ve bunları başarmak için *aralıksız devrimler... İşte Türk genel devriminin bir kısa diyemi...*” *Atatürk’ün Söylev Demeçleri*, “Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Büyük Kurultayını Açarken”, 9 Mayıs 1935, C.1, AKDYYK. Yayınları, 1997, s.398

mühim bir kısmının Amerikan mandacılığını savunduğu Sivas Kongresi'nde Mustafa Kemal Paşa ile birlikte mandacılık aleyhine tavır alan Denizli delegesi N. Ali Küçüka, *"Atatürk realistti... kendisi kararlarında mümkün olduğu kadar günün şartları içinde vaziyeti mütalea ederek salim ve esaslı kararlar vermek muvaffakiyetini göstermiştir."*⁷⁹ yorumunu yapmıştır. Küçüka'nın yorumu bir ideolojik saptama değil hayatın tecrübelerinden çıkarılmış bir değerlendirmedir. Fransa'nın eski Ankara Büyük Elçisi "Kont Dö Şambrön"⁸⁰ Figaro gazetesinde Atatürk *"fikirlerinde idealistti, fakat hülyalarının onlara çizdiği hudutları aşmasına müsaade etmezdi. Karakterinin en dikkate değer noktası bu değil miydi? O emelleri tahdit etmiye muktediri."*⁸¹ demektedir. Atatürk, siyasetçilerin ülkelerini asla sonu belirsiz maceralara sürükleme hakkının olmadığını, aksi halde bütün toplumun bunun bedelini çok acı ödeyeceğine inanmış bir devlet adamıdır.

Ölümü ardından yazılanların değerlendirilmesinden çıkan bir sonuç da Atatürk'ün aslında bir iletişim ustası olduğudur. Dankwart A. Rustow'a göre Mustafa Kemal, Anadolu'ya geçtiği andan itibaren sonraki yıllarda da siyasi amaçlarının başlıca aracı haline gelecek olan bir kabiliyet geliştirmiştir: ikna edici konuşmalarıyla, eşrafın, kongrelerin, meclisin, halk yığınlarının gönlünü fethetmek.⁸² Bu Mustafa Kemal Paşa'nın herkesin dilinden anlamak ve herkesin dilini konuşmak zorunda olduğu bir dönem ve o bunu hakkıyla başarmıştır. Hele bir tezatlar meclisi olarak kabul edilen I. TBMM'yi yönetmek ancak bir iletişim ustasının başarabileceği profesyonelliği gerektirmektedir.

Atatürk'ün Anadolu seyahatlerine Anadolu Ajansı adına katılan ve bir dönem Atatürk'ün isteğiyle mebus adayı olan İsmail Habib (Sevük) meclis ile çatışmasında Mustafa Kemal Paşa'nın nasıl başarılı olduğunun ilginç bir açıklamasını yapmaktadır:

Atatürk'ün meclis konuşmalarında muhalifleri karşısında etkin olmak için "kullandığı silâhlar çok çeşidliydi: "Biz bize benzeriz"⁸³ dediği zaman silâhi "teshir" dir. "Vazife ve salâhiyet" nutkunu⁸⁴ beş saat söylediği zaman o silâh

⁷⁹ N. A. Küçüka, "Beşeriyetin Işığı", *Kurun*, 16 Kasım 1938

⁸⁰ O yılların gazetelerinde yabancı isimler okunuşlarıyla yer almakta, kastedilen kişi Charles de Chambrun'dır

⁸¹ *Ulus*, 16 Kasım 1938

⁸² Hikmet Özdemir, *Atatürk'ü Yeniden Düşünmek*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2008, s.30

⁸³ Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Aralık 1921'de TBMM'de "Bakanlar Kurulunun Görev ve Yetkisini Belirten Kanun Teklifi Münasebetiyle" yaptığı konuşmada geçen "Binaenaleyh bu ve bu gibi teşvikatla ve izahatla hükümetimizin istinadettiği esasın, ilmi içtimaiye müstenit bir esas olduğunu bâriz bir surette görürüz! Fakat ne yapalım ki demokrasiye benzemiyormuş, sosyalizme benzemiyormuş, hiçbir Geye benzemiyormuş! Efendiler biz benzememekle ve benzetmemekle iftihar etmeliyiz! Çünkü biz bize benziyoruz Efendiler (alkışlar)" sözleri kastediliyor. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, AKDTYK. Yayınları, 1997, C.I., s.212

“ikna”dır; Başkumandanlık meselesinde “Bırakmadım, bırakmıyorum, bırakmıyacağım”⁸⁵ dediği zaman o silâh “ilzam” ve “tehdid”; “ey Meclis, içinizde casus da var!”⁸⁶ diye bağırıldığı zaman silâhı hem “ikaz” hem “ifşa”, ve... Şefi meb’usluktan tecrid için hazırlanan o sinsi lâyhaya⁸⁷ karşı bütün millete müracaat ettiği zaman da o silâh ibretli bir “teşhir”di. İsmail Habib’e göre bu yöntemlerin hiç birinin kullanılmadığı durumlarda Mustafa Kemal Paşa’nın bir silahı daha vardı: “hazım”. Ki o hazım en haşmetli gürleyişinden daha heybetliydi. 23 Nisan 1920’de açılan ilk Meclis “...karışıkta, cahiller belki âlimlerden fazla, münevverler belki mutassıblardan azdı. Fakat muhassala vatanperverdi. Cesur, atak, çetin, bütün salâhiyeti kendinde toplamış gümbürtülü bir Meclis. Şef böyle bir Meclisi üç yıl nasıl idare etti? “ilzam”dan “hazm”a, “teshir”den “teşhir”e kadar her türlü silâhı kullanarak”⁸⁸

İkna etmek hayatının her döneminde bilinçli olarak başvurduğu bir yöntemdir ama teşhir daha çok Atatürk’ün kişiliğinin bir özelliğidir. L’illustration’a göre Atatürk etrafına, büyük bir taraftar kitlesi toplamış, milleti teşhir etmiş, ona kendi heyecanını, kendi inançlarını telkin etmeyi başarmıştır.⁸⁹ Yusuf Ziya Özer, Atatürk’ün kalpleri ve gönülleri teşhir etmesini “büyük yaradılış”⁹⁰ olarak kabul etmektedir. Öyle ki Atatürk, başlangıçta bütün bir Dünya ile savaşarak ülkesini kurtarıırken, daha sonra kısa sürede başardıklarıyla o Dünyanın kalbini teşhir etmekten geri kalmamıştır.⁹¹

Atatürk, bir taraftan muhataplarına kendi fikirlerini zorlama ile değil inandırarak kabul ettirmeyi benimsediği için, diğer taraftan yüksek ikna

⁸⁴ Muhtemelen Mustafa Kemal Paşa’nın “Bakanlar Kurulunun Görev ve Yetkisini Belirten Kanun Teklifi Münasebetiyle” 1 Aralık 1921’de yaptığı konuşma kastedilmektedir. *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, AKDYYK, 1997, C.I., s.202 vd.

⁸⁵ 6 Mayıs 1922’de TBMM’nin gizli celsesinde askeri durum hakkında Başkumandan Mustafa Kemal Paşa’nın yaptığı izahatta geçen “bırakmam ve bırakmıyacağım” sözleri kastedilmektedir. *Atatürk’ün Açık ve Gizli Celse Meclis Konuşmaları*, Yay. Haz. Yalçın Toker, Toker Yayınları, C.IV, İstanbul 2016, s.226-227.

⁸⁶ Mustafa Kemal Paşa’nın 31 Ocak 1921’de TBMM’de “Amasya Milletvekili Ragıp Beyle Arkadaşlarının, Londra Delege Heyeti İçin Komisyon Kurulması Önerisi...” hakkındaki konuşmasında geçmektedir. *Atatürk’ün Açık ve Gizli Celse Meclis Konuşmaları*, Yay. Haz. Yalçın Toker, Toker yayınları, C.II, İstanbul 2016, s.226-227.

⁸⁷ 1922 sonunda yapılan bir öneriyle, milletvekili seçilebilmek için Türkiye sınırları içinde doğmuş olmak (Selanik doğumlu Mustafa Kemal Paşa’nın durumuna uymuyor) ve aynı seçim bölgesinde beş yıl ikamet etmiş olmak (cephe cephe gezen Mustafa Kemal Paşa’ya bu da uymuyordu) şartı getirilmek isteniyordu. Milletvekili seçilme niteliklerinde değişiklik sağlamak için verilen öneriye Mustafa Kemal Paşa 2 Aralık 1922’de TBMM’de şiddetle karşı çıkan bir konuşma yapar. “Erzurum Milletvekili Necati Bey’le Arkadaşlarının Seçim Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Önerisi...” *Atatürk’ün Açık ve Gizli Celse Meclis Konuşmaları*, Yay. Haz. Yalçın Toker, Toker Yayınları, C.IV, İstanbul 2016, s.188 vd.

⁸⁸ İsmail Habib, “Atatürk’ten Hatıralar ve İbretler, Mecliste Bir Sahne”, *Cumhuriyet*, 20 Ocak 1939.

⁸⁹ L’illustration, “Tarih En Fazla Atatürk’ü Takdir Edecektir”, *Cumhuriyet*, 23 Kasım 1938.

⁹⁰ Yusuf Ziya Özer, “Gönüller Fatihi Atatürk”, *Ulus*, 21 Kasım 1938.

⁹¹ M. Turhan Tan, “Nesilden nesle, *Cumhuriyet*, 22 Kasım 1938.

kabiliyetinin de farkında olduğu⁹² için bu yönleme sık sık başvurmuştur. Atatürk'ün bazen “bakışı”, bazen “sözleri” ile “en koyu muhalifleri iknaa” etmesi ve her “fedakârlığı” yapmalarını sağlaması bir liderde beklenen en kıymetli haslet sayılmıştır.⁹³ Bazı gözlemciler göre Atatürk'ün söz söylemeyi⁹⁴ sevmesi de ikna etme isteğinden kaynaklanmaktadır.⁹⁵ Atatürk'ün çevresindekilere imkânsız şeyler yaptıran harikulâde nüfuzunu “sadece minnettarlıkla izah etmek kabil değildir. Atatürk, yürekleri fethetmek kudretine, fikirleri ikna etmek ve ruhları kazanmakla tezahür eden o izahı imkânsız kuvvete sahibdir.”⁹⁶ Keza bütün o süreçte, imkânsız sanılan devrimleri ve bunların gerekçelerini, çeşitli yönlerden izah etme çabasından hiç vaz geçmediği de dikkat çekmektedir.

1938 gazetelerinde de görüldüğü gibi, Atatürk devrimlerinin yarattığı büyük değişimi hayranlıkla izleyenler ve yaşayanlar onu zaman zaman tarihte olaylara yön vermiş büyük asker ve siyasetçilerle karşılaştırma yoluna gitmişlerdir. İsmail Habib'e göre Atatürk, tarihte yapılamayacak işleri yapan, en üstün ideale, en aydınlık realizmi birleştiren Mete gibi, Hz. Muhammed gibi liderlerdendir.⁹⁷ Kurun gazetesi yazarı Hakkı Süha da pek çok yazar ve hatip gibi Türk ve İslam tarihi yerine dünya tarihinden liderlerle Atatürk'ü karşılaştırmıştır: “Atamız, istidat ve dehasının harikalarını bin cephede birden göstermiş canlı bir mucizeydi. Onda bir ‘Napolyon’ bir ‘Petro’ bir ‘Kromvel’ bir ‘Löter’ ve bir ‘Vaşington’ içiçe geçmiş bir halde yaşadı. 1918'denberi akan zamanı, incelerseniz, onun bu simaların topuna birden nasıl muadil olduğunu görürsünüz.”⁹⁸ Ancak Hakkı Süha'nın karşılaştırmasına, bazı ayrıntılara bakarak itiraz edenler vardır. Ulus'ta Ferit Celal Güven İskender, Napolyon ve Atila'nın yalnız fetihler yaptıklarını, Atatürk'ün ise bir korku yaratmadığını, yalnızca yüreğinde insanlık duygusu ile haksızlığa uğrayan milleti için

⁹² “Ben diktatör değilim. Benim kuvvetim olduğu doğrudur. Benim isteyip de yapamayacağım hiçbir şey yoktur. Çünkü ben zoraki ve insafsızca davranmayı bilmem. Bence diktatör başkasını iradesine boyun eğdirendir. Ben kalpleri kırarak değil, kalpleri kazanarak hükmetmek isterim” Falih Rıfık Atay, *Atatürk Ne İdi?*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2010, s.35.

⁹³ *Cumhuriyet*, 9 Aralık 1938.

⁹⁴ Çok mükemmel hatip olan Atatürk her zaman irticalen konuşmuş ama üst üste defalarca konuşsa bile asla tekrere düşmemeyi başarmıştır. İsmail Habib'in “Atatürk'ten Hatıralar ve İbretler, Hitabetinin hususiyetleri”, *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1939.

⁹⁵ Yusuf Ziya Özer, “Gönüller Fatihisi Atatürk”, *Ulus*, 21 Kasım 1938.

⁹⁶ *Cumhuriyet*, 9 Aralık 1938.

⁹⁷ İsmail Habib, “Atatürk'ten Hatıralar ve İbretler”, *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1939.

⁹⁸ Hakkı Süha, “Saniyelerle Beslenen Acımız”, *Kurun* 14 Kasım 1938. İbrahim Hakkı Konyalı ise Atatürk'ün Keyhüsrev, Dara, İskender, Anibal, Yavuz gibi bir deha olduğunu, fakat onların ateş ve kan kasırgası halinde her şeyi yakıp yıktıklarını, ölümleriyle de geride bir şey kalmadığını ifade etmektedir. *Tan*, 13 Kasım 1938.

Aynı anlamda: Kadircan Kafılı, “Tarihte Niçin Atatürk Kadar Büyük Adam Yoktur”, *Son Posta*, 12 Kasım 1938.

ayaklandığını ifade etmiştir.⁹⁹ Atatürk yalnız haksızlığa uğrayan milleti için ayaklandığında yüreğine hakim olan duygu insanlık duygusudur. Ferit Celal Güven'e benzer bir şekilde Zekeriya Sertel de Hakkı Süha'nın karşısında fikir beyan etmiştir: "Ordularını Hindistana kadar götüren Büyük İskender 32 yaşında öldüğü zaman arkasında ne bırakmıştı?" diye sorar ve "bir hiç." diye cevaplar. Yine Napolyon ölümünden sonra arkasında "yıkık dökük bir Avrupa" ve "Fransa'ya karşı kinle dolu bir dünya" bırakmıştır. Atatürk ise öldüğünde "müstakil bir vatan... Genç ve zinde bir Cumhuriyet... Hamleli ve atılgan bir inkılâp" bırakmıştır.¹⁰⁰ Keza Atatürk de kendisi için yapılan bu karşılaştırmaları doğru bulmamakta, "Napolyonlarla, Yavuzlarla" kıyaslanmak onu kızdırmakta ve bunu söyleyenleri susturmaktadır. İsmail Habib'e göre Atatürk, "Ben fatih değilim sadece milletin kurtulmasına çalışmış bir adamım" demektedir.¹⁰¹

10 Kasım 1938 sonrası gazetelerde Atatürk hakkında yazılanların önemli bir kısmında onun inkılapçılığı öne çıkarılmıştır. Daha 1937'de Financial Times'da bir makale yazan İsmet İnönü'ye göre Atatürk, "mücadeleci ve inkılâpçı tabiatte yaratılmış"tır.¹⁰² Agâh Sırrı Levend "O, bir inkılabcıydı" tespiti yaptıktan sonra Atatürk'ün inkılapçılığının özelliklerini de açıklamıştır: Agâh Sırrı Levend'e göre Atatürk, bütün yenilikleri kararlılıkla yapan radikal bir inkılapçıdır.¹⁰³ Hüseyin Cahid Yalçın'a göre ise Türk milletinin ruhunu en iyi anlayan Atatürk'tür. O kadar büyük inkılâpları o kadar bir "sehli mümteni"¹⁰⁴ ile yapmıştır ki bunları hayret ve zevk ile izlememek mümkün değildir. Bütün yenilikler sanki sihirli bir güneşin hayat verici tesiriyle kendi kendiliklerinden fıskırıyor gibi, tabii surette, kolayca bir birlerini takip etmişlerdir.¹⁰⁵ Atatürk'ün teshir gücü onunla konuşanları da onun devrimlerini izleyenleri de kuşatmış, eski düşmanlarının da takdirini kazanmıştır.

10 Kasım 1938'den sonra, inkılapçılığı ile birlikte anılan bir başka yönü, Atatürk'ün söz konusu devrimleri yapma hızıdır. Gerçekten Atatürk'ün inkılapçılığında bahsedenler, Batı dünyasında yüzyıllar içinde yapılanları onun Cumhurbaşkanı olduğu on beş yıl içinde başardığını hayranlıkla ifade etmişlerdir. L'illustration'da çıkan bir haberde büyük toplumsal bir hareket

⁹⁹ Ferit Celal Güven, "İnsan Atatürk", *Ulus*, 14 Kasım 1938.

¹⁰⁰ *Akşam*, 12 Kasım 1938.

¹⁰¹ İsmail Habib, "Atatürk'ten Hatıralar ve İbretler, Hitabetinin hususiyetleri" Cumhuriyet 9 Ocak 1939

¹⁰² *Akşam*, 11 Kasım 1938 Devamında: "Atatürkü, bir halk toplantısı içinde görmek hakiki bir zevk, müstesna bir fırsattır. Yarım saat içinde halkın bütün durgunlukları gider, taze ve canlı hayatın neşesi her çehrede uyanır."

¹⁰³ *Cumhuriyet*, 22 Kasım 1938 Agâh Sırrı Levend'in konuşması şu şekilde: "Atatürk asırların biriktirdiği hurafeleri bir anda kökünden koparan, eskiyi yıkan ve yeniyi kurmakta bir an tereddüd ve endişeye düşmeyen, memleketin muhtaç olduğu içtimâî inkılâbları sırasile, fakat hepsini birer hamlede yapan bir inkılabcı"dır.

¹⁰⁴ sehli mümteni: kolay ve sâde görüldüğü halde, bulunup söylenmesi ve taklidi zor olan söz

¹⁰⁵ Hüseyin Cahid Yalçın, "Bu milletin ruhunu en iyi Atatürk anladi." *Yeni Sabah*, 11 Kasım 1938.

kendisini sürüklediği halde, Atatürk'ün tek başına on yıl içinde Türkiye'yi beş altı asır ileri götürdüğü yazılmıştır.¹⁰⁶ Zagreb'te yayınlanan Novosti gazetesinde ise Atatürk'ün dehasının imparatorluğun beş asırda yapamadığını başardığı¹⁰⁷ ifade edilmiştir. 1875 doğumlu Hüseyin Cahid Yalçın, Atatürk'ün beş on senede yaptıklarını kendi kuşağının bu millete yüz yıllar içinde nasip olmayacak saadetler olarak düşündüklerini yazmaktadır.¹⁰⁸ Neden böyle olduğunun cevabını Salâhaddin Güngör Cumhuriyet gazetesinde veriyor: Çünkü Türkiye, kadın kıyafetinin bile kara kaplı kitaplara göre belirlendiği bir ülkedir. Ona göre de bu devrimlerinden bir tanesini bile yapmak yüzyıllar gerektirirken, Atatürk bunları bir çırpıda adeta yıldırım hızıyla başarmıştır.¹⁰⁹

Bu tarihlerde yabancı ülkelerde yayınlanmış gazetelerden yapılmış pek çok tercüme makale ve haberde de Atatürk'ün inkılapçılığı vurgulanmıştır. Bulgaristan'da yayınlanan Slovo gazetesi başyazarı Meçkarof'un makalesi birden çok gazetede yer almıştır. Meçkarof Atatürk'ün askeri zaferler kazandıktan sonra onun kadar çetin ve diğer bir, mücadeleye sosyal inkılaplar mücadelesine giriştiğini ifade etmiştir. Yazara göre Türk inkılap tarihinde Atatürk devri, bütün emellerin gerçekleştiği devir olmuştur. Onun yaptığı inkılaplar gerek devlet hayatının ve gerek millî hayatın bütün alanlarını kapsamıştır: Fesin yırtılmasından ve kadınların çarşaf ve peçeden kurtulmasından tutunuz da politik ve idarî hayata, eğitim, ekonomi, ordu, denizcilik, sağlık, diplomasi... gibi her şeyde yapılan muazzam devrimler, onun hiçbir şey önünde durmayan ve eğilmeyen idaresinin eseridir.¹¹⁰

Mustafa Kemal Atatürk'ün Anadolu'ya ayak bastığı ilk günlerden itibaren sıklıkla Millî Meclisin açılması talebinde bulunduğu bilinmektedir. İstanbul'un işgali ve Meclisi Mebusan'ın çalışamaz hale geldiği 18 Mart 1920 sonrasında hemen harekete geçen Mustafa Kemal Paşa, 23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM'nin açılışı sürecini başlatmıştı. Millî Mücadele'nin sonraki safhası da tamamen TBMM'nin millî bir karargâh haline gelmesiyle devam etmişti. Ayrıca bütün devrimlerin TBMM'nin çıkardığı yasalarla tanzim edildiği de düşünülürse Atatürk'ün hayatında meclisin ne kadar önemli bir yer tuttuğu görülecektir. Bu nedenle ölümü ardından Atatürk'ün meclise verdiği kıymeti değerlendiren yazılar tesadüf sayılmamalıdır. 1919'da "paşam meclis kurmakla vakit kaybetmeyin" diyen sivil Yunus Nadi'ye Mustafa Kemal Paşa

¹⁰⁶ *Cumhuriyet*, 23 Kasım 1938.

¹⁰⁷ *Haber Akşam Postası*, 15 Kasım 1938

¹⁰⁸ Hüseyin Cahid Yalçın, *Yeni Sabah*, 11 Kasım 1938 Aynı şekilde 1888 doğumlu 1888 doğumlu Ahmet Emin Yalman Cumhuriyet Devrimi için "gerçekleşen rüya" tabirini kullanır. Nuray Mert, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Laiklik ve Karşı Laikliğin Düşünsel Boyutu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.197

¹⁰⁹ Salâhaddin Güngör, "Atatürk ve Ölüm", *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1938.

¹¹⁰ *Ulus*, 14 Kasım 1938; *Akşam* 14 Kasım 1938; *Kurun*, 1 Aralık 1938; *Tan*, 15 Kasım 1938.

“önce meclis, sonra ordu”¹¹¹ cevabını vermişti. Geçen zaman içinde Yunus Nadi de TBMM içinde yerini almış ve Atatürk’ün ölümü sonrası yazdığı “Atatürk’ün vasıfları” dizisinin ilk bölümüne “Atatürk Meclise büyük bir ehemmiyet verirdi” başlığını atmıştır.¹¹² Ölümü sonrası Batı basınında çıkan ve Atatürk’ün diktatör olup olmadığını tartışan¹¹³ pek çok haber ve makale, Türk basınında geniş bir şekilde yer alırken, Yunus Nadi ve pek çok gazeteci de bu iddialara cevap verircesine yazılar kaleme almışlardır. Nadi, *“Atatürk’ün büyüklüğünü teşkil eden meziyetlerinin başlıca kısmı onun istişareye, demokrasiye ve halk hakimiyetine atfettiği ehemmiyet etrafında toplanır... Eğer diktatör olmak isteseydi Atatürk bunu başkalarına nisbetle çok kolaylıkla tahakkuk ettirebilecek prestij ve kudret sahibi bir zattı. Halbuki o bir milletin devlet şekli ancak o milletin hakimiyetine dayanan kanun yollarile asla yıkılmaz en sağlam temelini ve bünyesini alabileceği kanaatine samimiyetle bağlı idi ve bütün işlerini kılı kırk yaran bir itina ile hep bu esaslarda yürümüştür.”*¹¹⁴ tespitiyle cumhuriyetçi kadroların ortak fikrini ifade etmektedir. Asım Us’a göre de Atatürk devlet işlerini mutlaka arkadaşlarıyla tartıştıktan sonra kesin kararını vermiştir.

Bu nedenle durumu dışardan izleyenler Atatürk vefat ettiğinde “kahrolsun” sesleri yükseleceğini beklerken, halkın derin matemini görmüş, hıçkırıklarını içmişler ve büyük bir şaşkınlığa düşmüşlerdir.¹¹⁵ Yabancılar dışardan bakıldığında Atatürk’ün “Tek Adam” görünmesini doğru değerlendirememişlerdir. Atatürk Türk halkı için korkulan değil, sevilen bir lider olmuştur. Kazım Nami Duru’nun şu satırları bütün Türkiye adına yazılmıştır: *“Biz Atatürk’ü canımız kadar, canımızdan fazla seviyoruz. Onun ölümü bizi yüreğimizin erişilmez yerinden yaktı. Ona ağlıyoruz, onun için içimizi yara yara hıçkırıyoruz. Bundan tabii ne olabilir? Bizi, sevdiğimizimizin en sevgilisi için ağladığımızdan dolayı kim tanıyabilir? Onu canımızdan da fazla sevmekle, uğrunda acı gözyaşları dökmekle, kendimizi harab etmeğe hakkımız olmadığını da gene O bize söylüyor. Essiz acımızı, onun çizdiği yolda millet için*

¹¹¹ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1998, s. 26.

¹¹² Yunus Nadi, “Atatürk’ün vasıfları: 1 Atatürk Meclise büyük bir ehemmiyet verirdi”, *Cumhuriyet*, 14 Kasım 1938.

¹¹³ *Akşam*, 14 Kasım 1938, *Cumhuriyet*, 14 Kasım 1938 (Pesti Hırlap gazetesi). *Cumhuriyet*, 16 Kasım 1938, (12 Kasım tarihli Le Temps’in başmakalesi ve Svenska Pressen). *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1938, “Atatürkle görüşen ilk ecnebi gazeteci yanınmış İngiliz muharriri Ward Price bize ihtisalarını anlatıyor.” *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1938 (Beyrut, Ennehar gazetesi). *Ulus*, 13 Kasım 1938, (Niyuz Kronikl gazetesi “Bozkurt” başlığı altında yazdığı başmakalesi). *Kurun*, 15 Kasım 1938; *Ulus*, 14 Kasım 1938, (İngiliz Observer gazetesi). *Ulus*, 14 Kasım 1938 (İsveç, Social Demokraten). *Akşam*, 14 Kasım 1938; *Ulus*, 15 Kasım 1938 (1938 Exelsior). *Ulus*, 16 Kasım 1938 (Le Temps gazetesi). *Yeni Sabah*, 2 Aralık 1938.

¹¹⁴ Yunus Nadi, “Atatürk’ün vasıfları: 1 Atatürk Meclise büyük bir ehemmiyet verirdi”, *Cumhuriyet*, 14 Kasım 1938.

¹¹⁵ Asım Us, “Ona diktatör diyenler...!”, *Kurun*, 27 Kasım 1938.

çalışmak üzere en büyük, en verimli bir enerji kaynağı yapmalıyız."¹¹⁶ Kabul edilmelidir ki bu tür bir sevginin zorlama yoluyla sağlanması mümkün değildir.

Görüldüğü gibi 10 Kasım 1938 sonrası gazetelerde: Atatürk'ün dahi ve Dünya barışından yana bir asker, eğitimden hukuka, ekonomiden kültüre kadar her alanda çalışan gerçekçi bir siyasetçi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca iletişime önem verdiği ve bunu yaparken pek çok yöntem kullandığı, zorlamayı değil ikna etmeyi tercih ettiği, kısa sürede büyük devrimler başardığı ve hayatında TBMM'nin çok önemli bir yer tuttuğu öne çıkarılmıştır. Bunlardan başka Atatürk'ün, araştırmaları teşvik etmek,¹¹⁷ gösterişten uzak¹¹⁸ ve mütevazî olmak,¹¹⁹ milletin yeteneklerini keşfetmek ve milletin bütünleşmek,¹²⁰ merhametli ve duygusal olmak¹²¹ fitratı itibarıyla demokrat olmak ve büyük bir çocuk sevgisine sahip olmak gibi hasletlerine de yer verilmiştir.

E-FEVKALBEŞER LİDER

10 Kasım 1938 sonrası gazetelerde karizma veya karizmatik lider kavramlarına rastlanmamıştır. Ama bu kavrama karşılık denilebilecek şekilde, pek çok yazar fevkalbeşer kelimesini kullanmaktadır. Atatürk Büyük zaferden sonra, Osmanlı Devleti'nin felaketle biten yıkılışını, Mondros Mütarekesi sonrasında facialarını yaşamış kuşaklar için uzun zamandır beklenen "mesih" ve "Türk istiklalinin rabbi"¹²² olmuştur. Yıllar süren savaşlar ve büyük felaketler yaşamış Türk halkı nazarında da Mustafa Kemal'in büyük bir karizması vardı ve bu onun "dini, bayrağı ve milletin namusunu" ve şerefini "kâfire karşı kurtarmış" olmasından kaynaklanmıştır.¹²³ Bazen fevkalbeşer kelimesi yanında bazen onu pekiştiren başka kelimeler de kullanılmaktadır:

*"O yaratıcının emirleri şimşek gibi çakıyordu ve biz onları yıldırım hızıyla yapıyorduk. Ondaki ne ilâhi kudret ve ne anlaşılmaz cazibe idi? Bir bakışta dize getiriyor ve bir okşayıpta alnımızı göklere değdiriyordu."*¹²⁴

*"O, başkaları gibi, fânî bir insana hiç benzemezdi. Onun her sözü, her hareketi, Olimplerden inmiş bir ilâh düşündürdü."*¹²⁵

¹¹⁶ Kazım Nami Duru, "Atatürk ve Kültürümüz", *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1938.

¹¹⁷ İsmail Habib, "Atatürk'ten Hatıralar ve İbretler, Adana Tarih imtihanı", *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1939.

¹¹⁸ İsmail Habib, "Atatürk'ten Hatıralar ve İbretler, Adana Seyahati ve Hatay", *Cumhuriyet*, 27 Aralık 1938.

¹¹⁹ *Cumhuriyet*, 5 Aralık 1938 S.Cimcoz'a göre Atatürk, mütevazî olduğu kadar mahcup bir insandı. Onu tanımayanlar vara yoğa kızdığını sanabilirlerdi. Oysaki gayet mülayimdi. Ancak, Cimcoz Türklük hakkındaki imalı bir sözün Atatürk'ü kızgınlığa sevk ettiğini söylemektedir.

¹²⁰ *Akşam*, 12 Kasım 1938, Türk Münevverlerinin Atatürk Hakkındaki Hisleri.

¹²¹ İsmail Habib'in "Atatürk'ten Hatıralar ve İbretler", *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1939.

¹²² İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Atatürk*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1973, s.48.

¹²³ Halil İnalçık, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2007, s.63.

¹²⁴ Hasan Reşit Tankut, "Atatürk Ölü mü?", *Son Telgraf*, 14 Kasım 1938.

“Atatürk’ü böyle sevişimizin, Atatürk’e böyle tapışımızın, onu millî mihrap tanıyışımızın sebebi onun dünyaya getirdiği lâyemut eserlerin güzidelik ve mehabetinden, kudretinden ileri gelmiyor mu?”¹²⁶

“Fakat ağlamıyalım. Onun, ilâhlara nasib olan sonsuz hayatı yanında ölüm bile korkunç bir düşman değildir.”¹²⁷

“Ey!.. Fevkalbeşer kudretile talihi değıştiren, mukadderatı azme rameden adam!”¹²⁸

“Atatürk, cildlere sığar bir tarih kitabı değıldir ki, birkaç gün zarfında okuyup hatmedebilelim. O, bir cihandır, dolaşmakla bitmez. O, bir esrarlı dairedir, içinden çıkılmaz. O, bir ilâhî muammadır, anlaşılmaz!”¹²⁹

“Ata öldü, diyorlar.. Hâlik ölür mü?. Hayat ve ebedi hayat için, insanların şen ve mesut yaşamaları için çalışan bir yaratıcı ve kurtarıcının ölümle ne münasebeti var?”¹³⁰

Burada kullanılan dinsel çağrışımlarla dolu sözcüklerin tamamen mecaz yüklü olduğu şüphesizdir. Türk milleti, herhangi bir insanın altından kalkamayacağı zorlukları Atatürk’ün başardığına inandığı için onu insanüstü görmüştür. Ölümünün yarattığı yoğun duygusallık, beraberinde bir yüceltme de getirmiştir. Atatürk’e bağlılık ve Atatürk sevgisi, bazen onun başkalarının beynini okuduğu inancı,¹³¹ bazen günlerce uykusuz bile olsa bir insanın dayanamayacağı kadar çalıştığı inancı,¹³² gibi kendisine fevkalbeşer özellikler atfedilmesine neden olmuştur. Bununla birlikte pek çok gazete yazısında Atatürk’e atfedilen özelliklerin dinî kavramlara yakın olması tarihî süreci dikkate almayanlar tarafından yanlış değerlendirilmiştir. Unutmamak gerekir ki söz konusu yüceltme daha 1918’de Türk milletinin ihtiyacı olan inkılâbı

¹²⁵ İ. Necmi Dilmen, “Ah, Atatürk!...”, *Ulus*, 13 Kasım 1938.

¹²⁶ Ferit Celâl Güven, “Gün üstüne gün doğar mı?”, *Ulus*, 13 Kasım 1938.

¹²⁷ Akşam, 11 Kasım 1938.

¹²⁸ Cafer Seno, “Kâbe”, *Cumhuriyet*, 19 Kasım 1938.

¹²⁹ *Cumhuriyet*, 30 Kasım 1938 Sözlere Yahya Galip’e ait.

¹³⁰ Zeki Mesut Alsan, “Atam Yaşıyor”, *Ulus*, 13 Kasım 1938.

¹³¹ Abidin Daver, “Asker Atatürk”, *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1938.

Mustafa Kemal büyük serdarın sahip olması gereken bütün “fitrî ve kısıbî” meziyetlere sahipti... O her zaman düşmanın ne yapacağını sezer; bilirdi, sanırsınız. Çelik menevişli mavi gözleri, güneşin ziyası gibi mesafeleri aşarak düşman karargâhının ve başkumandanın kafasının içine girer, onun ne yapacağını bilirdi... herkes, onun kendisinden yüksek olduğunu kabul etmeli, büyük küçük herkes onun tuttuğunu mutlaka koparacağına, el attığı işi kat’iyyen başaracağına iman etmelidir.”

¹³² Yunus Nadi “Atatürk’ün vasıfları: 5 Kumandan kime derler iyi biliyor musunuz?”, *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1938.

“Yirmi dört saat, kırk sekiz saat, hatta icab ederse yetmiş veya daha fazla saat aynı masanın başında oturarak. asla uyku emaresi göstermeksizin çalışır ve yanındakileri de çalıştırır. Bu harikulâde, adeta insanın fevkalbeşer diyeceği gelen bir çalışma şeklidir ki Atatürk’ten başkasında hatta yarı derecesinde eşine tesadüf edilebileceğini tasavvur edemiyoruz.”

yapanın, Türk istiklalinin “rabbi”¹³³ olacağı şeklinde ifade edilmeye başlanmıştır. Ancak Atatürk bütün hayatı boyunca “en hakiki mürşit” saydığı bilimle hareket etmiş ve “benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır” anlayışıyla bu türden yüceltmeler peşinde olmamıştır.

F-CİHANIN AĞLADIĞI VE CİHAN TARİHİNDE EŞİ OLMAYAN LİDER

Ölümü ardından Atatürk hakkında makale ve haber kaleme alan pek çok yazar, onun için bütün cihanın ağladığını ve yine Atatürk'ün cihan tarihinde eşsiz bir devlet olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle 1918 sonrası savaşı kazananların kaybedenlere dayattığı anlaşmalara ilk isyan eden asker ve siyasetçinin Atatürk olması¹³⁴ onu Asya'da olduğu kadar Avrupa'da da örnek alınacak bir lider haline getirmiştir. Bir tarım ülkesi olan Türkiye'nin bütün yoksulluğuna rağmen, vatanını işgale gelmiş zengin sanayi devletlerine karşı dişiyle tırnağıyla, azimle millî bir mücadele verip zafere ulaşması, emperyalizmin yenilebileceğini dünyaya göstermesi, sömürge Asya ülkelerinde hayranlıkla izlenmiştir. O dönemde Almanya'yı dahi yenen devletlere meydan okumak çok kişiye bir macera olarak görünmüştür.¹³⁵ Ölümünden sonra 43 ülkede 117 gazetede Atatürk hakkında haber ve makale yayınlandı¹³⁶ düşünülürse Dünyanın bu konuya gösterdiği ilgi daha yakından anlaşılacaktır. 10 Kasım 1938 sonrası bu gazetelerin bazı yazıları Türk ulusal basınında yer almıştır.

Çin'de hükümetin yayın organı olduğu ifade dilen Tchung Yang Ye Pao, gazetesindeki satırlar Atatürk'ün ve Türk devriminin Asya'daki etkisini çok yalın ifade etmektedir: “*Bu acı, biraz da bizim acımızdır ve bu matem biraz da bizim matemimizdir... Atatürk, büyük bir askerdir, büyük bir askerî Şeftir, fakat sulhu sever ve bütün komşu memleketlerle dostluk tesis eder. Onun sayesinde ki, Çinden Tuna havzasına kadar bütün milletler, aynı idealin etrafında kardeşçesine birleşmişlerdir. Bu ideal, şudur: Hürriyeti ve millî istiklâli emperyalistlere ve ecnebi müstevlilere karşı her ne pahasına olursa olsun müdafaa etmek ve asrı bir devlet vücude getirmeğe çalışmak. Büyük ölü, bu iki işin birincisini tamam ile ve ikincisini de kısmen yapmıştır.*”¹³⁷

¹³³ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Atatürk*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1973, s.48

¹³⁴ A. Şükrü Esmer, “Yabancıların teessürü”, *Ulus*, 13 Kasım 1938; *Son Telgraf*, 15 Kasım 1938. A. Ş. Esmer, Atatürk'ün bütün dünyada ilk kez I. Dünya Savaşı sonrasında emperyalist devletlerin kurmaya çalıştığı sisteme karşı direnen bir general olarak tanındığını ifade etmektedir.

¹³⁵ A. Şükrü Esmer, “Yabancıların teessürü”, *Ulus*, 13 Kasım 1938; *Son Telgraf*, 15 Kasım 1938.

¹³⁶ Nuri M. Çolakoğlu, *Kasım 1938 Dünya Basınında Atatürk*, Doğan Kitapçılık AŞ, İstanbul 2014, s.XVI.

¹³⁷ *Cumhuriyet*, 19 Kasım 1938.

Çin gazetesinde yer alan fikirler başka ülkelerde de kolayca paylaşılmaktadır. Bir İran gazetesi “Onun eşsiz hizmetleri yalnız Türkiye için değil, bütün Şark ve hatta insanlık için bir feyiz kaynağı olmuştur”¹³⁸ derken, daha 1937’de Atatürk ve Türkiye hakkında yazdığı “Kamál Atatürk Untergang und Aufstieg der Türkei”¹³⁹ kitabıyla tanınan Herbert Melzig “*Kemal Atatürk... dünyanın, esarete düşmüş kısımlarındaki milletlere hüriyet ve kurtuluş yolunu gösteriyor. Onun hüviyeti, Nil sahillerinden eski Çin denizlerine kadar uzanan bir efsane olmuştur.*”¹⁴⁰ cümlesiyle aynı kanaati tekrarlamışlardır.

Atatürk’ün ölümünün Doğudan Batıya, Kuzeyden Güneye kadar Dünyanın her ülkesinde büyük bir üzüntü yaratması Türk yazarlar tarafından ilgiyle izlenmiştir.¹⁴¹ A. Ş. Esmer, yabancıların Atatürk’ün ölümüyle yakından ilgilenmesinin nedenini şöyle açıklamaktadır: “*Bütün dünya Atatürk’ü tanıyordu. Çünkü Türk milletini kurtarmak, istiklâline kavuşturmak, devlet mekanizmasını kurmak, ve içtimai ve kültürel sahada mütenevvi inkılâpları başarmak yolundaki faaliyeti, dünyanın her memleketinde ve her sınıftan erkek, kadın büyük halk kütlelerini yakından alâkadar etmişti.*”¹⁴² A.Ş. Esmer’in saptamasını Atatürk hakkındaki pek çok çalışmada görmek mümkündür.

Daha ilk günlerden itibaren onlarca devlet başkanı, meclis başkanı, başbakan ve dış işleri başkanlarından gönderilen taziye telgraflarındaki ifadeler, protokol resmiyetinden daha çok içtenlik yansıtmaktadır. Doğrudan Türk makamlarına taziye telgrafı gönderen resmi kişi veya kuruluşlar arasında Macaristan naibi,¹⁴³ Bulgar başbakanı,¹⁴⁴ Yugoslavya üst düzey yetkilileri,¹⁴⁵ Belçika parlamentosu,¹⁴⁶ Romanya ve Fransa başbakanları, Japon imparatorunun kardeşi,¹⁴⁷ dikkat çekmektedir. Yabancı devletlerdeki Türk elçilikleri ise taziye için gelenlerle dolup taşmıştır. Türk Dünyasından gelen nadir telgraflarda daha derin bir matem izleri görülmektedir. Azerbaycan İç İşleri Bakanı Mustafa Vekilli’nin “Bütün Türklerin bu büyük matem günlerinde

¹³⁸ *Ulus*, 3 Aralık 1938.

¹³⁹ “Kemal Atatürk Osmanlı’nın Çöküşü Türkiye’nin Dirilişi” adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Çev. Ahmet Arpad, Alfa Yayınları, 2011.

¹⁴⁰ *Ulus*, 11 Kasım 1938.

¹⁴¹ M. Turhan Tan, “Nesilden nesle”, *Cumhuriyet*, 22 Kasım 1938.

“On sekiz milyon Türk ağlıyan bir çift göz ve sarsılan tek bir kalb halinde orada. Ural dağlarından Okyanusa, Beyazdenizden Akdenize kadar yayılan Avrupa orada. Tokyo’dan Tahrana, Bağdada ve Şama dek bütün Asya orada. Kürenin en eski memleketi Mısır ve en yeni memleketi Amerika orada.”

¹⁴² A. Şükrü Esmer, “Yabancıların teessürü”, *Ulus*, 13 Kasım 1938; *Son Telgraf*, 15 Kasım 1938

¹⁴³ *Ulus*, 12 Kasım 1938.

¹⁴⁴ *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1938.

¹⁴⁵ *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1938.

¹⁴⁶ *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1938.

¹⁴⁷ *Ulus*, 13 Kasım 1938.

biz bedbaht Azerbaycan Türklerinin de kalbleri kan ağlıyor.”¹⁴⁸ sözleri hem Türk Dünyası, hem Doğu Dünyası adına söylenmiş gibidir.

Gerçekten de Dünyanın neresinde, hangi ulustan olursa olsun “içinde Rönesanstan ışık taşıyanlar... Türkiye Rönesansını kuran Büyük Adamın arkasından yas” tutmuşlardır¹⁴⁹ demek belki de Dünyanın tamamı için Atatürk'ün kıymetini açıklayan bir tespittir.

G-MODERN TÜRKİYE'NİN KURUCUSU

Hakkındaki bütün değerlendirmelerin ortak paydası büyük bir ihtimal ile Atatürk'ün modern Türkiye'nin kurucusu olduğudur. Özellikle yabancı basında yayınlanan pek çok haber ve makalenin ortak teması olan Atatürk'ün modern Türkiye'nin kurucusu olduğuna ilişkin değerlendirmeler bu tarihlerdeki Türk ulusal basınında da geniş surette yer almıştır.

Ölümünden sonra yayınlanmış hemen bütün yabancı gazeteler Atatürk'ün modern bir ülke yaratma sürecinde gerçekleştirdiği devrimleri çoğunlukla tek tek sayma yoluna gitmişlerdir. Yabancı gazetelere göre, hilâfetin kaldırılması sonrası eğitimde ve hukukta laiklik ilkesine uygun olarak azimle yapılan¹⁵⁰ devrimler, Lâtin harflerinin kabulü, kadınların hürriyeti, yönetim sisteminin değişmesi, ayrıca yolların, mâliyenin ve tarım usullerinin iyileştirilmesi, yeni ve insani kanunların konulması,¹⁵¹ adliye, endüstri, ticaret¹⁵² toplumsal, düşünsel vb. bütün sahalardaki¹⁵³ devrimler Türk kamuoyunun desteğini¹⁵⁴ almıştır. Bu devrimlerin radikal, ulusal ve yapısal¹⁵⁵ olduğu tespiti de gerçekçi görünmektedir. Dünya basınına göre bütün bu devrimler, sivil oldukları halde asker gibi davranan Mussolini ve Hitler'in aksine, asker olduğu halde hep sivil davranan¹⁵⁶ Atatürk olmasa yapılamazdı.¹⁵⁷

Batılıların “harikulade”¹⁵⁸ buldukları “Türk rönesansı”¹⁵⁹ ile Atatürk milletini orta çağların köhne aneleri ve mutaassıp bağları ile zincirlenmiş tefekkürün

¹⁴⁸ *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1938.

¹⁴⁹ *Kurun*, 19 Kasım 1938. İzzet Ulvi Aykut Son Telgrafta'ki makalesinde “Ey Atatürk, sen bir güneştin; yalnız Türklüğün değil, bütün insanlığın yollarını ışıttın! Onun için cihan ağlıyor.” demektedir. Son Telgraf, 19 Kasım 1938.

¹⁵⁰ René Pinon, “Türklerin babası Atatürk”, *Cumhuriyet*, 7 Aralık 1938.

¹⁵¹ *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1938; *Kurun*, 15 Kasım 1938. Times'ın başmakalesi olduğu belirtilmektedir.

¹⁵² Florian Delhorbe, “Kemalizm”, *Ulus*, 14 Kasım 1938. Makale Fransa'da Le Mois mecmuasında Atatürk'ün ölümünden bir iki gün önce yayınlanmıştır.

¹⁵³ *Kurun*, 15 Kasım 1938; *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1938, Gazeta Polska.

¹⁵⁴ *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1938; *Kurun*, 15 Kasım 1938.

¹⁵⁵ Florian Delhorbe, “Kemalizm”, *Ulus*, 14 Kasım 1938.

¹⁵⁶ René Pinon, “Türklerin babası Atatürk”, *Cumhuriyet*, 7 Aralık 1938.

¹⁵⁷ *Ulus*, 14 Kasım 1938, Nya Daglight Allehanda gazetesi.

¹⁵⁸ *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1938, Estonya'dan Ous Eesti gazetesi.

¹⁵⁹ Sadri Ertem, “Bütün ölümler ve Atatürk”, *Kurun*, 15 Kasım 1938.

esaretinden kurtararak hür ve modern düşünce ve hareket sahasına erdirmiştir.¹⁶⁰ Artık bu sayede “Türk Cumhuriyeti içinde unsur farkı yok; taassup yok; yağma ve kital yok; Müslüman Hıristiyan farkı yok; liberal bir anayasanın, modern bir medeni kanunun ahkamı dairesinde temin edilmiş haklardan her Türk müsavi surette istifade” etmeye başlamıştır. Atatürk’ün asıl büyüklüğü tüm bunları başarmış olmasıdır.¹⁶¹ Bu konuda Türk yazarlar ile Batılı yazarların tespitleri arasında büyük farklılıklar görülmemiş, Türk yazarlar yalnızca yaşadıkları büyük tecrübeler nedeniyle hissettiklerini daha çok öne çıkarmışlardır.

Şüphesiz Türk İstiklal Harbi ve Lozan Antlaşması, emperyalist devletlerin Türkiye planlarının geçersiz kalmasını sağlamıştı. Sonraki dönemde eğitim, ekonomi, hukuk, toplumsal vb. alanlarda sağlanan gelişmelerle modern bir devletin kurulması, Batı dünyasında da Türkiye’ye bakış açısını büyük ölçüde değiştirmişti. 10 Kasım 1938 sonrası gazetelerde, yaklaşık yüz yıldır “hasta adam” sayılan Osmanlı Devleti’nin enkazından kuvvetli, bütün Dünyanın saygı duyduğu, Ortadoğu ve Balkanlarda kurduğu barış ittifaklarıyla dostlarını artırmış bir Türkiye’nin kurulması kimsenin beklemediği bir gelişme¹⁶² sayılmıştır.

H-ULUSAL BASINDAKİ BAZI ÖNERİLER

Türkiye bir taraftan Atatürk’ün yasını tutarken, diğer taraftan sonraki dönemde Atatürk’ün fikirlerinin ve eserlerinin yaşaması için neler yapılabileceğini düşünmüştür. Ulusal gazetelere yansıyan bazı öneriler yazarlar ya da okuyuculardan gelmektedir. İlk önerilerden birinin İstanbul Üniversitesi öğrencilerinden gelmesi çok anlamlıdır. İstanbul Üniversitesi, 1933’te Darülfünun’un Türk devrimine yabancı kaldığı eleştirileri nedeniyle, Türk devrimine kol kanat gemesi için kurulmuştu ve 10 Kasım günü daha ilk saatlerden itibaren adeta şehirdeki matemin ve törenlerin merkezi haline gelmişti. Hemen ilk günlerde öğrenciler yetkili bir makamdan üniversitenin adının “Atatürk üniversitesi” olarak değiştirilmesini istemeye karar

¹⁶⁰ Hüseyin Cahid Yalçın, “Bu milletin ruhunu es iyi Atatürk anladı”, *Yeni Sabah*, 11 Kasım 1938.

¹⁶¹ Hüseyin Cahid Yalçın, “Atatürk’ün Ölümü Etrafında İzhar Olunan Samimi Duygular”, *Yeni Sabah*, 16 Kasım 1938.

¹⁶² *Cumhuriyet*, 16 Kasım 1938, Danimarka Social Demokraten gazetesi; *Ulus* 13 Kasım 1938, İngiltere “Niyuz Kronikl” gazetesi.

Atatürk'ün Ölümünün Türk Ulusal Basınına Yansıması (1938-1939)

vermişler¹⁶³ hatta Taksim Meydanındaki törenlerde üzerinde “İstanbul Atatürk Üniversitesi” yazan bir çelenk bile bırakmışlardır.¹⁶⁴ Yine öğrenciler üniversite kapısında Atatürk'ün gençliğe hitap eden sözleri yanında büyük ölçekte bir heykelinin dikilmesini¹⁶⁵ de istemişlerdir.

Akşam gazetesinde ise Atatürk'e ait fotoğraf ve filmlerin gelecek kuşaklar için korunmasını zaruretinden¹⁶⁶ bahseden bir makale yayınlanmış daha sonra diğer gazetelerde de bu fikir tekrar edilmiştir. En ilginç ve anlamlı önerilerden biri de Ankara Belediye Meclisinde Türkiye'nin başkentine Atatürk adı verilmesi için bir teklif yapılmış¹⁶⁷ olmasıdır. Teklifi anlamlı kılan ise modern Türkiye gibi modern bir şehir olarak Ankara'yı da Atatürk'ün kurmuş olmasıdır. Ancak bu öneriye gazete okuyucularından itiraz da yapılmıştır. Akşam gazetesine göre bir okuyucu Ankara'nın Atatürk'ün eserlerinden yalnız biri olduğunu ve başka ülkelerde yapılan bu gibi isim değiştirmeleri taklit etmememiz gerektiğini yazmıştır. İsimsiz bu okuyucuya göre: Atatürk ismi sonsuzlaşmak için tek başına yetmektedir. Washington ismi bir şehre verilebilir ama “Atatürk bütün bir memlekettir, bütün bir millettir, bütün ideoloji ve medeniyettir.”¹⁶⁸ Şehirlere siyasetçilerin, devlet adamlarının isimlerinin verilmesinin Dünya'da örnekleri var olduğu halde, Türkiye'de bu tür bir itirazdan mı yoksa başka bir nedenden dolayı mı kabul edilmediğine ilişkin bir habere gazetelerde rastlanılmamıştır.

16 Kasım'da Ulus gazetesinde ise hem Yunus Nadi hem de Burhan Belge bir enstitü kurulması önerisini içeren birer makale yazmışlardır. Yunus Nadi, Türk milleti adına, şimdiki ve gelecek Atatürk âşığı Türk gençliği adına, Cumhuriyet hükümetinden bir “Kemalizm Enstitüsü” kurulması ricasını dile getirmiştir. Burhan Belge ise Atatürk'e ait bütün belgeleri ve sözleri toplamakla görevli saydığı kuruma isim olarak “Atatürk Enstitüsü”nü düşünmüştür.¹⁶⁹

¹⁶³ *Ulus*, 12 Kasım 1938. Ertesi günü gazetelerde öğrencilerin Maarif Vekaleti'ne başvurdukları haber yapılmıştır.

¹⁶⁴ İstanbul Üniversitesi yönetimi de matem günlerinde ve millî günlerde göğüs üzerinde taşımak üzere Darphaneye, üzerinde Atatürk resmi bulunan bir madalyon bastırmaya karar vermişlerdir. *Yeni Sabah*, 16 Kasım 1938.

¹⁶⁵ *Kurun*, 12 Kasım 1938.

¹⁶⁶ Va-Nu, “Atatürk'e Dair Vesikaları Muhafaza Meselesi”, *Akşam*, 12 Kasım 1938. Yazılarında Va-Nu rumuzu kullanan yazar Vâlâ Nurettin'dir. Benzer öneri Falih Rifki Atay, “Bir devlet stüdyosu”, *Ulus*, 29 Kasım 1938

Cumhuriyet'te Turhan Tan'ın önerisi de hükümetin Atatürk'ün sesli filmlerini satın alması ve korumasıdır.

M. Turhan Tan, “Onun Sesi”, *Cumhuriyet*, 2 Aralık 1938.

¹⁶⁷ *Ulus*, 16 Kasım 1938.

¹⁶⁸ *Akşam*, 17 Kasım 1938.

¹⁶⁹ *Ulus*, 16 Kasım 1938. Daha sonra Falih Rifki Atay da aynı şekilde Atatürk Enstitüsü'nün kurulmasını öneriyor. *Ulus*, 28 Kasım 1938

Cumhuriyet gazetesinde Abidin Daver ise Türkiye’de de ebediyete intikal eden Türk büyükleri için Paris’teki Panthéon benzeri bir bina yapılmasını, ortasına Atatürk için bir lahid konulmasını önermiştir. Buraya defnedilecek diğer kişilerin ise TBMM tarafından vatana hizmet edenlerden seçilmesini istemiştir.¹⁷⁰ Ulus gazetesinde yazan N. Artam ise daha sonra uygulanmış bir öneriyi dile getirmiş ve Atatürk’ün mezarı üzerine hem İstanbul, hem de yurdun her tarafından birer avuç toprak getirilerek serpilmesini önermiştir.¹⁷¹

Bu arada Çankaya Köşkünün Atatürk’le ilgili bütün eserlerin toplandığı bir inkılap müzesi haline getirileceği haberi gazetelerde yer almıştır. Ayrıca yetkili bir komisyon tarafından, Atatürk’ün Samsun’a çıkışı, Ankara’ya gelişi, BMM başkanı seçilmesi, Başkumandan olması ve Gazi unvanını alması, cumhurbaşkanı seçilmesi gibi özel günlerin ülkenin tamamında kutlanması şekillerinin belirleneceği şeklinde bir haber yapılmıştır.¹⁷² Ayrıca hükümetin de Atatürk’ün ölümüyle boşalan Ankara milletvekilliği için seçim yapmamayı, Kamutayın her açılışında isminin okunarak ayağa kalkılmasını, paralarda Atatürk’ün resminin daima yer almasını, Ankara fakültesine Atatürk isminin verilmesini, ayrıca her ilde bir okula “Atatürk mektebi” adının verilmesini planladığı¹⁷³ haberi basına yansımıştır.

Gazete okuyucularından gelen öneriler de halkın Atatürk’ün ölümü sonrasında ne yapılacağı konusunda son derece yakından ve ciddi ilgilendiğini göstermektedir. Bazı öneriler hangi okuyucunun yaptığı belli olmasa da gazete sayfalarında yer bulabilmiştir. Bu öneriler şunlardır:

1. Yurt içinde ve dışında Atatürk’e ait hatırası olan herkesten, bu hatıraların toplanması.
2. Atatürk’ün söylediği bütün nutukların meclisteki mutad nutukları da dahil bir araya toplanması.
3. Atatürk hakkında yazılmış yabancı eserlerin Türkçeye çevrilmesi.¹⁷⁴
4. Matem günlerinin anısına bir pul çıkarılması ve Dolmabahçe sarayında Atatürk’ün na’sının üç gün kaldığı noktaya bir hatıra taşı konulması.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Abidin Daver, “Türk Panteonu”, Cumhuriyet, 26 Kasım 1938. Yazar Paris’te, Panthéon meydanında aynı ismi taşıyan bir binada, Fransa’ya hizmet eden büyük insanların kemiklerini ve ya küllerinin muhafaza edildiğini yazmaktadır.

¹⁷¹ N. Artam “Birer Avuç Toprak”, *Ulus*, 18 Kasım 1938.

¹⁷² *Tan*, 16 Kasım 1938.

¹⁷³ *Tan*, 19 Kasım 1938.

¹⁷⁴ *Yeni Sabah*, 16 Kasım 1938.

¹⁷⁵ *Akşam*, 17 Kasım 1938.

I-SONUÇ

Atatürk'ün ölümü nedeniyle Türk milleti, ulusal basın ve Dünya basını, Türk devrimi ve Atatürk üzerinde yeniden düşünmüşlerdir. Atatürk'ün arkasından hem Türk İstiklal Harbi hem de Türk modernleşmesi üzerine onlarca yazı kaleme alınmıştır. İçerik itibariyle aydınların yazdıklarıyla halkın kaleminden çıkan yazılar arasında büyük bir fark olduğu görülmemiştir. Şiirler kadar, makaleler ve hatta haberler bile yoğun bir duygusallık taşıdığı, öyle ki bazı yazıların tamamen ağıta dönüştüğü görülmüştür. Bununla birlikte söz konusu yazıların tamamından önemli sonuçlara ulaşmak mümkün olmuştur.

Türk milletinin kadını, erkeği, köylüsü ve kentlisiyle Atatürk'ün arkasından bir yakını kaybetmiş gibi matem tutup, gözyaşı dökmesi vefa ve kadirşinaslık örneğidir. Çünkü bütün Türkiye İslam dinini, bayrağı, milletin namusunu ve şerefini düşmandan kurtaran Atatürk'e minnet hisleriyle doludur. Keza gazetelerin okuyucu sayfalarında yer alan şiir ve yazılar, Atatürk'e minnet, sevgi, hayranlık ve şükran ile ifade edebileceğimiz yoğun duygular taşımaktadır. Batı Dünyasında Atatürk hakkında yapılan yorumlarda zaman zaman onun modernleşmeci bir diktatör olduğu ifade edilmişken Türk milletinin Atatürk'ü ağıtlarla uğurlamasını şaşkınlıkla karşılamışlardır.

Türk basını kadar yabancı basın da Atatürk'ü modern Türkiye'nin kurucusu olarak kabul etmiştir. Onun on beş yıl gibi kısa bir sürede "hasta adam" saydıkları Osmanlı Devleti'nin enkazından modern bir devlet yaratmış olması bütün Dünyada şaşkınlık ve hayranlık uyandırmıştır. Siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanların tamamında yaşanan değişimin Batıda yüzlerce yıllık değişime tekabül etmesi nedeniyle Türk devrimi bir mucize olarak kabul edilmiştir. Ayrıca bütün yazılarda Atatürk devrimlerinin aydınlar ve halk tarafından benimsendiğini gösteren ifadeler bulmak mümkündür.

Türk ulusal basınının ve yabancı basının tamamında Atatürk'ün bir millet yarattığı ortak bir değerlendirme olarak dikkat çekmektedir. Burada Türk milletine bağımsızlık ve vatan sağlamak kadar, ona ulusal bir kimlik kazandırılması vurgulanmıştır. Gazete yazarları ve çeşitli törenlerde yapılan konuşmaların içeriklerine bakıldığında da Türk milletinin söz konusu ulusal kimliği benimsemekten kaynaklanan bir özgüven hissettiği görülmektedir. Bu saptamalar sonraki yıllarda Türk devrimi ve Atatürk üzerine yapılan çalışmalarda tekrar edilmiştir.

Aynı şekilde, ölümünden sonra Atatürk hakkındaki değerlendirmelerde karşımıza çıkan ve fevkalbeşer sözcüğü ile dile getirilen hususiyetler sonraki dönemlerde çoğunlukla karizma kavramıyla ifade edilen özelliklere tekabül edecek şekilde kullanılmıştır.

Türk Devriminin fikrî yönü söz konusu olduğunda bugün yaygın olarak Atatürkçülük sözcüğüne başvurulmaktadır. Kavram üzerindeki tartışmalara girmeksizin söyleyebiliriz ki Atatürk öldüğünde gazetelerde henüz bu kavram hiç kullanılmamaktadır. Gazete köşe yazarları da, siyasetçiler de gazete okuyucuları ve hatipler de yalnızca Kemalizm sözcüğünü kullanmışlardır. Atatürkçülüğe benzeyen istisnai bir kullanım ise “Atatürklük” biçimindedir.

Atatürk'ün cenaze törenine yalnızca bir yıl sonra birbirleriyle korkunç bir savaşa tutuşacak olan Doğudan ve Batıdan otuzdan fazla devletin temsilcisi katılmıştır. Bunlar arasında Mondros Mütarekesinden sonra Türkiye'yi işgale yeltenmiş olanlar da bulunmaktadır. Bu cenaze töreni bütün Dünyanın Atatürk'e ve Türkiye'ye duydukları saygının bir göstergesi sayılmıştır.

İ-KAYNAKLAR

1-Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Ulus

Son Posta

Son Telgraf

Yeni Sabah

Kurun

Tan

2-Kitaplar

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, AKDTYK, TTK Basımevi 1997, C.I

Atatürk'ün Açık ve Gizli Celse Meclis Konuşmaları, Yay. Haz. Yalçın Toker, Toker yayınları, C.IV, İstanbul 2016 *Atatürk'ün Açık ve Gizli Celse Meclis Konuşmaları*, Yay. Haz. Yalçın Toker, Toker Yayınları, C.II, İstanbul 2016

Aybars, Ergün, *İstiklal Mahkemeleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1998.

Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, *Atatürk*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1973.

Çolakoğlu, Nuri M., *Kasım 1938 Dünya Basınında Atatürk*, Doğan Kitapçılık AŞ, İstanbul 2014.

İnalcık, Halil, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2007.

Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayın, İstanbul 1983.

Özdemir, Hikmet, *Atatürk'ü Yeniden Düşünmek*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2008.

Tanilli, Server, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, Sulhi Garan Matbaası Koll. Şti., İstanbul 1976.

3-Makaleler

Mert, Nuray, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Laiklik ve Karşı Laikliğin Düşünsel Boyutu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm, C.2*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

4-Elektronik Ortam

Boratav, Pertev Naili, "Halk Geleneğinde Atatürk ve Atatürk Devrimleri", http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/36/1/pertev_boratav.pdf